Контрольный экземпляр

Масса а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШОАТТА, 15 СЕНТЯБРЬ, 1990 ШУ. ★ № 96 (7910). ★ Мах 3 кеп.

НИЙСЪЕШ ЙОЛЧА РЫНОЧНИ ЭКОНОМИКАГА ДОВЛАРА ЦАЙОЛА ЮКЪАРСОЮЗНИ ПРОГРАММА КИЙЧЪЯРАХИ МЕХКА ХАЛКЪА БОАХАМА СТАБИЛИЗАЦИ ЯРА ДЕ ДЕЗАЧА ГIУЛАКХЕХИ ЙОЛА СССР ПРАВИТЕЛЬСТВА ДОКЛАД

Деза, халкъа депутаташ!

Мохк хIанз цуя экономически лоаттам, рузкъан да хилара гIулакхаш, доал дара структура, боахаме вIаши долча гIулакхий ерригa сфера кардинально хувцаш йола йоккхий решенеш тIаэца езача кхаьчаб. Иштта исторически гIа баккха безилга хьалхадоах социализм кердаяккхара логикас, вахаро ше, укхаза эш хIама дистар, деш долча гIуланхех тIехьагIа бухсоццаш хьахургдолчох сакхувш хилар. Укхаза чIоагтIа хьожаш, уйла еш хила веза: къаьстта хIанз, де белгалдаь долла хIама практически кхоачашде долалуча хана.

Из дац цхьа абстрактни дийца хIама. Абстракцей ха дIаяьннай. Решенеш тIаэца езаш я къаьстта чоалханеча экономически а социально-политически хаьле. Халкъа боахам кIоаргта кризис тIаэтта ба. ДIахо а лаьгIлуш я общественни производство, лакхлу товарно-ахчан баланс йохаш хилар, дохаш да боахама бувзамаш. Хулаш латт хувцама натурализаци. тIехь-тIехьа дукхагIа гучайоал групповой эгоизми моттигера сепаратизми.

Юхаозадаланзар бахача наьха ахчан доходаш хьалха ювлаш, лакхлуш хилар. Керд-керда дефициташ хьахул Потребительски рынке. Критически хала да мехка валютни хьал.

ХIанзарча этапе массанахьа кризис кIоаргьялар даш-ха дагIац алхха экономически факторашца. Гуш да нийса доаца политически хьал экономикана тIехь-тIехьа дукхагIа Iаткъаш хилар.

Мехка нах законаш теркал ца деча. Iаьдалеи доал дареи органаш — поселкови Совета исполкомагара СССР Министрий Советага кхаччалца — ца лоархIача бовлаш ба, хьахиннай хьалха дIаяхача хана йовзаш ца хинна дукха нах юкъебола забастовкаш, къамашта юкъера довнаш, бIаьччача регионий экономически блокада, халкъа боахама приоритетни лоархIам бола производстваш совцар санна йола процессаш. Цу массанех а хьахиннаб эггара иргIйолча политически а экономически проблемай чIоагтIа эза шод.

Ишттача хьалашка йолаш яц традиционни решенеш. Цул совгIа, уж яц дерригача боарамашка Iаьдала лакхлуш йолча кризисе а. ДIаяхача хана доал деш хинна низ болаш лаьтта КПСС хаьдда дола экономически дешаш къоасталечара юхаяьннай, хIаьта Советаша хIанз а йизза карадаьнаяц доал дара говзал. Обществана кулгалдара практически Iилма Iомаде дезаш, хIара дийнахьара, массаза хулаш бола болх: хаьддача, бакъда, наха вахаре лоархIамеча проблемай ерригa чоалхане йовза езаш, уж кхоачашъяра бехктокхам бизза тIаэца безаш я уж хIанз а. Цунна тIатоха деза законодательни органаш исполнительни органашта меттаувтташ хилар бахьан долаш дукхкхача даькъе хьахинна Iаьдала кризис. Из хIанзе а хоалуш я моттигашка.

КIалхара мишта довргда? Экономически сфере хьалха а санна правительствос дувз из нийса лелаеча а социальни никъ лаьцача а рынкага довларца.

Рынкацара гIулакх тайп-тайпара да. Цхьабараешта вай дерригача хатарех доахаргдола молхаш, бокъонца йола вай ханара, тоалуш йола общество хьаяра цаI мара боаца тешам хет цох. Вожаш рынках шекбувл, вахара хьалаш талхар кхераш, къаьстта кхычунга довлара этапе. КхоалагIчар тIаэцац из идея ше маярра. Уж кIезиг ба.

Мичча тайпара дале а, мохки халкъи геттара боккхача бехктокхаме айтта никъ харжа безаш да. ДоагIаш да, цо СССР-еи союзни республикайи Лакхехьарча Советашкара, доал дара ерригача органашкара дех гIулакхий программа оттаеча хана хьалхашка яхьаш йола проекташи рынкага довлара варианташи вIаши чIоагтIа йистар.

Из деш правительствана гу бе беза болх геттара дукха хилар. Укхаза теркалде деза мехка этта хьал. ХIаьта цо хьалхадоах ер.

Хьалхара дар. Цхьан ханна де деза рынкага довлара а мехкара экономически хьал тоадара а деш дола гIулакхаш. Къаьстта теркалде деза бюджетни дефицит лохъялар, ахча лелилга тоадар, сома авторитети цун хIама эцара низи чIоагIбар. потребительски рынок хьалйизар.

ШоллагIа дар. ХIамашка реальни хьажа веза, доккхийи радикальнии хувцамаш дувцаш, диццалийта дагIац экономически вахар цхьан дийнахьа соцаде йиш йоацаш хилар. Сеца латта йиш йолаш яц поездаш, самолеташ, металл лоаладелга, химически предприятеша, хьайбаш кхоабаца комплексашна, мехках еча пекарнеша беш бола болх. Из ца хилийтара рыночни гIулакхаш дегIадоала дешше а, фуннагIа даь лораде деза боахама бувзамаш, уж хадийта дезац укх шерах юхейнсача хана а иштта 1991 шера а.

КхоалагIа дар. Хетаргахьа из эггара кертера а ца, из латт политически хьал тоадарах, Закони правопорядоки лоархIилга меттаотталарах, геттара цIенхаштта исполнительски дисциплина лоаттаярах. Закон ца лелаш болча мехка вIаши духьала латта группировкаш лата йолалу, царна чувча коррумпированни элементай Iотнъам лакхлу, доал дара системана тIехь-тIехьа дукхагIа тIатеI деструктивни процессаш.

Из берригa бехктокхам кхета а беш, правительствас къаьгта а шолха доапаш а дIакхайкаду, нагахьа санна уж кхо хьал — экономика тоаяр, вахара мегаргйолча боараме из лоаттаяр, общество политически чIоагIа хилар — ца лоаттадой, тIаккха мехка кегар хургба.

Ха ехка йиш йолаш дац. ЦаI мара йоаца таро я хIанзе а экономика тоае доладалар, укх шера IV квартале цун темпаш лакхъяр. Керттера дар да хьувкъам махулла кIезигагIа бойташ чуэцар, даь хинна геттара гIожагIалаташ дIададахар цар хьакъехьа чрезвычайни гIулакхаш де дезаш хилар СССР правительство. Соцаданза даргдац потребительски рынке дуккха хIамаш ца тоъаш хилар, хьем боаццаш чакхдакнха деза Iангара кийчлулга.

Цу лакхехьа хьоадаьча бахьанашта тагIолла бархI бетта промышленни боарам 0,7 процент лохбеннаб, хIаьта къаман доход — 2 процент. Лохлуш хилар договорни дисциплина. Масала, дIадахача шера цу хана потребителашка договорагIа дIа ца кхоачийташ йисар 5,2 миллиард сома маьха продукци, хIаьта укх шера халкъа боахамга дIакхачийтаяц 8,2 миллиард сома маьха продукци.

Бакъда, из дерригa а производстве, къаьстта из материально-технически Iалашъяра ца Iаткъаш диса йиш яцар. Дуккха йола предприятеш хадданза кхоаеш яц, хIаьта царех цхьаяраш совца езача кхаьча а я. Экономикана къаьстта чIоагIа Iаткъаш да халкъа боахама доал дара боарам лохбалар.

Правительствос хадданза тIахьожам лоаттабир производства дешашта, производство лаьгIъеннача хана из дIадаккха сиха гIулакхаш дора. ДукхагIа эшача моттиге хьежайора ресурсаш. Къоастадир импорта дешаш. Лоацца аьлча, ерригa халонаш йоллаше а хиланза яргйоаца производственни ритм хилийтара чIоагIа хIара дийнахьа болх бир. Бакъда, цу дерригнешта а маганзар хьал тоаде, хIана аьлча, керттера бахьанаш, экономика тоа ца яларал совгIа, кхы а воча отташ яр.

Цу чоалханеча хьалашка халкъа боахама балхаца дувзаденна хьалхашка латта дешаш къоастадара вIашагIтеха я СССР Министрий Совета Председатела хьалхара заместитель нов. Воронкин керте вола лаьрхIа группа.

ХIаьта, юххера а, дIаяннха езаш я дуккхача шерашка обществе хьаIайна «центра синдром», вешта аьлча моллагIча сфере, мехка моллагIча регионе отташ дола хьал бахьан СССР правительство мара бехктокхаме яц, аьнна хетилга. Iаьдала децентрализаци яьча, доал дара дуккха йола функцеш республикашкен моттигеи дIаеннача дерригa центра «дIатIадехнар да» бехктокхама кIалхарбовла гIертилга, хIама хьа ца деш хилар, нах гулабе гIертилга.

Новкъостий!

Къаьстта уйла яйташ да 1991 шера плани бюджети оттаеча хьахулаш латта хьал. Уж оттаеш я пачхьалкхен духхьаларча регулироване методаш къаьстта долча доазонашка лоаттаеш рыночни гIулакхашка довлара юкъьт теркалъеча кердача принципиальни хьалашка.

ХьатIадоагIача шера боахама вахаре керда рыночни гIулакхашка довлара эша кIийле хIанзе а йолаш я СССР Лакхехьарча Совето тIанийцача законаш тIа, царца союзни республикаштеи ССР Союзан юкъера полномочеш къоастаярах долчу тIа а.

Планаши бюджеташи хьахила еза боахама законодательства эггара правови йола нормаш тоаялара хьалашка. Эггара хьалха уж нормаш я рузкъан да хиларах, лаьттах, арендах, предприятеех, налог тохарах долча законаш тIа овттаяьраш.

Нагахьа санна хIанз вай уж тIа ца эце, тIаккха боахама вахар дизза дохаргда. Новкъа хете а, тIанийца даьннача законашта союзни республикай Лакхехьара Советаш ревизи е гIортаро дуккха йола моттигера Советаш налогови платежех малагIа дакъа хьатIадоагIача шера шоашка кара долаш кхоачаргда ховчара яьхар. Из да бюджета расходни дакъа вIаштIехьдаккха царна могаргдоацилга. ХIаьта цу тIа керттера дар социальни гIулакхашка, педагогий, лорий, культура болхлой алапега йохийта затраташ я.

Дувца дезаш а дац, цу законодательни акташ тIа вахаро шин хувцамаш дергда, къаьстта керда союзни договор оттадаьчул тIехьагIа. Бакъда дикка дукха ха дIаяхийта езаргья цунга. ХIаьта керда шу тIанхача кхо бутт совгIа ха я. Цу лоаццача хана цар метта керда законаш тIанийца а предприятешка дIакхачийта а хургда, аьнна хета йиш йий? Яние а, яц. Цу тайппара цу деша хьакъехьа цхьа хоадам боацаш хилар халкъа боахама балха Iаткъа тарлургда.

ХьатIадоагIача шера принципиальни дош пачхьалкхено нийсдеш хилар да предприятешта юкъера боахама долаш дола бувзамаш лорадари продукци лоаттаяра цар бола бехктокхам чIоагтIа лакхбари. Из къаьстта лоархIаме да экономически рычагаш болх бе йоланза йолча хьалашка, конкуренци яра эша хьалаш хьаданза а монополена духьалара гIулакхаш де доладанза а йолча хана.

ЧIоагтIа лоацду союзни юкъарча хьацташта дола кхоачашданза даргдоаца пачхьалкхен заказ, цо хьаелл рыночни гIулакхаш дегIахара шерра торонаш.

Халкъа боахама эггара лоархIамеча доакъошка, эггара хьалхарча аргIана наьха хьашташ кхоачашдеш яраш йолаш, лерттIа болх байта лерхIаш, пачхьалкхено хьаллоац агропромышленни топливно - энергетически яраш санна йола халкъа боахама комплексаш, хIаьта иштта эггара лоархIаме йола Iилма-технически программаши фундаментальни тохкамаши кхоачашделга а.

1991 шера халкъа боахама балха Iаткъаргда мехка валютни хьал. Арахьарча декхара боарамои структураси дIадех цунна гIулакх дара паргIатта конвертируеми валюте 12,5 миллиард сом дIадохийтилга. Из да цу валютах эцаш йола материалаш, бедал, комплекта йола изделеш, халкъа эша товараш, медикаменташ, кхачан продукташ 1990 шера хиннарел кхозза кIезигагIа хургхилар. Из ца Iаткъаш дусаргдац халкъа боахам нийсбара, эггара хьалха халкъа эша товараш хьадара.

Укхаза союзни республикашца цхьана хиланза яргйоаца решенеш леха еза. Кора ца йоагIе, тIаккха халкъа боахама зе хургда.

Ишттача хьалашка мохк кризисах кIалхарбаккхара керттера бехктокхам тIабиллача правительства цунга хьежжа йола полномочеш а хила еза. Хьем боаццаш хьаелла еза союзнии республиканскии правительствай бартагIа а доацаш моттигерча органаша дIакъайла предприятеш, доал дара къаьстта режим оттае еза машиннаькъа транспорте, магистральни мехкдаьтта проводашка, бахача наьха вахар Iалашдеча кхыча сферашка. Мамогта сикагIа барт бе беза къахьегама коллективашца цар шоаш раьза а йолаш укх шера а хьадоагIача шера а забастовкаш ергйоацаш.

Мехка правительствос керттера теркалдер да законности правопорядоки оттаяр, гражданаш кхерамах лорабар, вIашагIкхийтта деш дола зуламаш совцадар, мафиозни структурашка из ца кхачийтар.

Чрезвычайни хьал эттача къахьегама коллективаш уголовни зуламца лоаттабеча къовсама, городашкеи нах бахача пункташкеи хиланза яргйоаца порядок оттара юкъе а озаш, СССР МВД, СССР пачхьалкхен кхерамзлен Комитета болх вIашагIтохар СССР Министрий Совета комиссена тIадуллаш решени яьй. ЧIоагтIа лакхбе беза прокуратурайи судийи лоархIам.

Цхьан ханна республикашкеи моттигашкеи йоагIаш йолча органаща тIехьа а ца тетташ, СССР Конституце шоашта еннача торонех пайда а эцаш, гIулакхаш де деза массе а тайпара гуча доалача зуламашта духьал къовсам лоаттабара.

Вай хьаю правови пачхьалкхе, цунна йоагIаш йола правилаш цIенхаштта лоаттае декхарийла а да. Правови пачхьалкхене лакхера авторитет йолаш да, закон. Из кхоачашдар деза хила деза, из дохадар таIазар доацаш диса йиш яц. Пачхьалкхен Iаьдала берригa низ, общественни уйлан ерригa чIоагIало, массови информаце средствай ерригa торонаш тIаерзаяь хила еза хIанз закон лорадара. Из ца дича хьахиланза яргьяц правови нигилизм, тIехьашка довланза даргдац, Iаьдало е Iаьдал доацача структураша шоашта ловр лара керда варианташ хьахургья.

Гуш мадарра хиланза даргдоацача кердача союзни договора кулгаш яздаллца массане а цIенхаштта кхоачашде деза СССР Конституци а цунга хьежжа тIанийца законаш а.

ХIанз союзни республикашца цхьана оттаяь йоалаш латт 1991 шера йоагIаш йолча прогнозий планеи бюджетеи проекташ йиллача хана уж дIачулургья СССР Лакхехьарча Советага. Шоана цу документаш тIа дIахьокхаргья ерригa вай халонаши уж дIаяхара де деза гIулакхаши.

Правительство бизза бехктокхам а болаш дIакхайкаде декхарийла я: нагахьа санна аз йийша уж ерригa негативаш вай эша ца йой, вай лаьгIлуш латта гIулакхацара хьинар кхы а лаьгIлургда. Экспертни оценкашеи расчеташеи тешал ду: къаман доходи промышленни производствои лохъяла тарлургда укх шера йолчул 15 процент, производственни инвестицеш — 35 процент, производственни йоацача сферага йохийта капитальни вложенеш — 5 — 8 процент. Цо нах бе болх боацача боахаргба. чIоагтIа лохъергья наьха реальни доходаш. Из хилийта йиш яц.

СССР Лакхехьарча Совета деза членаш!

Къаьстта вахарца лаьцача наькъо оттаю правительство рынкага довлара гIулакха радикально-боараме вариант чIоагтIа хьаллаца. Из йизза оттаяь я правительственни программа проекта тIа. Цу программас дегIа а доалату, хаьдда къоаста а ду СССР халкъа депутатий шоллагIча съездо могадаь гIулакхаш.

Тахан сона могаргдар оттадаь даьнна документ хиларах тарра, цох дувца, цун чулоацам, логика, рынкага долхаш беча наькъа этапаш, керттера лостамашка де белгалдаь гIулакхаш гучадаха. Бакъда, из де дагIац аьнна хет сона.

Шоана ховш махиллара, СССР Президента распоряженега хьежжа рынкага довлара программа концепци оттаяьй, хIанз Президентски Советеи Федераце Советеи заседане баьча бартагIа правительствос хьалхашка дихьачунца уж материалаш вIашагIтохаш болх беш ба. Цу шин программа кIийлен тIа хьадаь хила деза цаI дола документ. Из союзни республикайи ССР Союзеи Лакхехьара Советаш хьажийта дIачудала лерхI.

Белгалдаккха деза цу шин проекта тIа дукха юкъардар долга. Эггара хьалха цар тIа де лерхIар цаI да — мохк кризисах кIалхарбаккхар, боахам лелабара дикагIйола система хьахилийтар — социальни ориентированни экономика кIийлен тIа советски халкъа вахара хьал тоадар. Рынкага долхача новкъа дуккха дола лостамаш хаьдда дола гIулакхаш вIаши дувзаш да. Дувцар да финансаши ахча лелилгеи тоадарах, сом чIоагIдарах, рузкъан да хилара тайп - тайпара формаш хилийтарах, демонополизацех, предпринимательство дегIайоалаярах, рыночни гIулакхашка эггара керттера саг хиларах тарра, кортамукъа товараш хьадешвар юххахилийтарах, рынка инфраструктура хьахилийтарах, арахьарча экономически балхага довлара кердача гIулакхех.

Вай чIоагтIа хьаштдолаш да из болх цхьана бе, хIана аьлча, эггара хьалха цо вайга йиш хулийтаргья рынкага беча наькъа тактика санна принципиальни дешай хьакъехьарча правительства позици долаш долча хьала лоархIама тIара, из хаьдда гучадалара тIара: тIаккха хIанз керттера дIадехар хиларах тарра, мехка этта хьал тоадара торонаш тIареи ханаш тIареи цIаьхха а цIаькха а тахка. Из тIа ца эцар — из да иллюзей новкъа валар. Из я цаЙола программа оттаеш цхьана беча балха тIа вай хьаллоацаргйола правительства позицех цаI.

Эггара чоалхане долча, дуккхача а даькъе рынкага довлара программа хоадам боллаш куц гойта эггара чоалхане дарех дош да, дувцилге йоаццаш, Союзе экономически вIаши дола гIулакхаш эргадахар да.

Шоана махой, хIанз керда союзни договор хьинаре кийчдеш долга, цун дуккха йола аспекташ, царца экономически даькъера яраш а, хIанз чIоагтIа къувсаш йолга. Болх хала беш хилар бахьан долаш правительствос укх тайпара позици лаьцай: рынкага довлар союзни договор дилщца тIехьатеттарах бехказвала йиш йоаца гIалат хургдар.

Ишттача хьалашка цу тайпара гIулакхаш де доагIа? Эггара керттера ши тенденци — цхьан оагIорахьара, союзни республикай пачхьалкхени экономически суверенитет чIоагIъяра процесс, хIаьта вокх оагIорахьара — хIанзарча дунен тIа интеграци хила езилга вIашагIтоха гIорта деза.

Цудухьа программа кIийлен тIа вай лерхI керттера кхо принцип оттаянза яргйоацаш.

Хьалхара яр. Союзни республикай суверенитет тIаэцар, уж цхьатарра а экономически шоай лоIаме а хилар. Цу тIехь суверенни республикай полномочеш кхоачашъю республиканскии союзнии доал дара функцеш мамогта тIех йийкъа, полномочешта доазув дилларга хьежжа законодательство лакхе оттадаь. Цу хьал тIара союзни республикаша отта а ду, кхоачаш а ду барт баьча союзни юкъарча программага хьежжа дола дукха гIулакхаш.

ШоллагIа принцип. ХIара союзни республика экономика эффективни болх беш йола кIийле хиларах тарра союзни юкъара рынок хьаяра эша хьалаш хьедари интеграционни процессаш кIоаргъялари. Из практике юкъейоалаяро дIадех ахчан - кредитни, финансови, таможенни политика дешашка, республикашта юкъера программаш кхоачашъеча, союзни юкъера лоархIам бола цхьайола отраслеш дIайоахача ерригача союзни республикай болх вIашагIтохилга. Вай чIоагтIа тешаш да алхха иштта йола рынок мара цаI йола пачхьалкхе хиларах тарра кердаьнхача Союза кIийле хург ца хиларах.

КхоалагIа. Рузкъан да хилара ерригача формай предпринятеша паргIата болх бара эша эггара дикагIдола хьалаш центро а иштта суверенни республикаша а хьадар. Мадарра аьлча из да союзни юкъарча рынке керттера тIулакх дераш шоай продукци хьаеча а йохкача а шерра экономически бокъонаш йола шоай лоIамера предприятеш хилар.

Иштта долча гIулакхий правительствана тIадехкаш долча республикай суверенитетах йола декларацеш теркал яц, унитарни пачхьалкхе лорае гIерт яхаш дувцаш долчунца дувзаденна цхьаккха хIама дац аьнна хет сона. Дувцар да е федеративни пачхьалкхе хиларах тарра союзах цу тIа гIолла мехка чурча вахаре а арахьарча экономически а арахьарча политически сферашка а хьахула ерригa гIойленаш а йолаш. Алхха иштта гу Союз правительствана. Е дувцар да пачхьалкхений, е, цхьабараша хIанзле дувцаш махиллара, европейски общества принципагIа мехкий экономически союзах. Экономика пачхьалкхен хьисапе нийсъяра алхха цаIаш мара йоаца субъекташ тIаэцар, союзни республикай цхьана дола (гIулакхацара) рузкъа хиларах тарра союзни рузкъа лархIар, боахама субъекташа алхха республиканскии моттигереи налогаш мара луш ца хилар, хIаьта Союза доал дара органаш федеративни принципагIа йоацаш хилар цаI йола пачхьалкхе хиларах тарра ССР Союз дIайоаккхилга да.

(ДIахододар 2-ча оагIо тIа).

ШИЙ ТАЙПАРА ДЕХАР

Д. Г. ЗАВГАЕВ: КЪАХЕТАМЕ ХИЛА ВАЙ

Укх шера 12 сентябре Нохч - ГIалгIай телевидене эфире хиннача «Гуччахьара сахьат» яхача телепередаче дакъа лоацаш волаш сога дера лорашкара ТембулатовгIаргара Iалаьмате со си тIара ваьккха дола письмо.

Ер письмо кепайоазон тIа дIалуш, со кIоаргга тешш вай предприятей, боахамий, кооперативий коллективаша ТембулатовгIар дезала трагеди кхета а еш, вайна цIаккха а ца нйшшача тайпара къахетам эшача хана, цар письмона жоп а луш, цу тIа белгалъяьккхача счета тIа зIамигача Зайнапа вахар кIалхардаккхара дакъа лоацаргхиларах.

ГIадвугаш да цу гуманни гIулакхе хIанзлехьа дуккхача коллективаша, цхьаболча гражданаша дакъа лаьца хилар.

«Хьамсара Доку Гапурович! Хьох цхьаннех догдоахилга йисай тха, Тха йиIа, 9 шу даьннача Зайнапа лазарца дувзаденна Хьогара гIо дех оаха. Бера остри лейкоз яха лазар корадаьд, хIавта хIанз г. Москве клинике я из. Вай мехка цунна дарба дара кхы торонаш йолаш яц. Унахочунна якза яргйоацаш я тIаьхкий тIум чуйоттара опера-ци. Цу тайпара операци доазол арахьарча дукха йоацача пачхьалкхенашка мара еш я яц, 100 эзарнегара даьнна 150 эзар долларга кхаччалца ахча а доаккх цох, хIаьта тхога — лорашка, — иззал ахча мичад.

Жилсоцбанке йиIнга цIерагIа счет хьайийллай ахча вIашагIтохара. СССР финансай Министерстве дош деннад вай ахча валютаца хувца.

Оаха дех Хьогара НГIАССР организацешкареи предприятешкареи ахча гулде гIо дар. Из ахча дIатIадахийта мегаргда Жилсоцбанка Нохч - ГIалгIай отделене № 100700136 счета тIа.

Кхы де хIама долаш дац тхо, массане а могаду тхона Хьогара деха, наьха хьаштий масеза а йоакхо еш Хьо воландаь.

Оаха дех Хьогара — гIо де тха бера!

Хьалхе а Хьона баркал оалаш бола дай нанеи ТембулатовгIар Елизаветай Мовсари».

КУБИНСКИ ВАРИАНТ

Ховш мадарра, укх тIеххьарча хана дикка хьинарегIа беш ба дунен дуккхача мехкий хIама лелалуча нахацара. Нохч-ГIалгIайчен экономически бувзамаш шердареи чIоагIдари болх. Укх деношка вай республике хьоацал деш ба «Публимеркс» яхача кубински фирма викалаш. Производство тайп-тайпарча отраслешта эша оборудовании технологеши лоаттаяра, царца зIамига предприятеш Iалашъяра, дунен халкъашта юкъера туризм дегIайоалаяра лоархIам болаш я из фирма.

Халкъо хержараша вIашагIделла кубински бизнесменаша го боаккхача царца ба «Экосервис» яхача экономически консультироване Центра сотрудникаш, цун председатель, Плеханова цIерагIча халкъа боахама Московски института доцент Г. Н. Смирнов керте а волаш.

Тахан Грозне, ВЛКСМ Нохч - ГIалгIай обкомеи «Грознефтехим» НПО-и кагирхой республикански центре (Дзержинске цIерагIча улицагIа) хьаеллаш я халкъа эшача товарий образеций выставка. Уж товараш хьадеча новкъостал дулургдар «Публимеркс» яхача фирмана. Цун директор волча Эмилиано Мирандаси экономически дешай хьакъехьарча консультанта Динальдо Фуэнтесеи йоах. Нохч-ГIалгIайчен цхьайолча предприятешеи организацешеи укх эггара гаргагIча хана вIаши пайдане йола контакташ ярамел эша таронаш я.

Селхан кубински хьаьший тIаийщар НГIАССР Министрий Совета председатела хьалхарча заместитело В. М. Данилеца, царца къамаьл а хилар.

НГIАССР Министрий Совета пресс-центр.

Нов. И. М. Базоркина «НГIАССР халкъа йоазонхо» яха сийдола цIи яларах дола

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА

У К А З

ГIалгIай советски литература дегIадоаладеча дика гIулакхаш карагIдаларахи общественни вахаре хьинаре дакъа лацарахи «НГIАССР халкъа йоазонхо» яха сийдола цIи лойла **Базоркин** Муртаза Идриса — СССР йоазонхой Союза члена.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета председатель Д. ЗАВГАЕВ.

г. Грозный.
11 сентябрь, 1990 ш.

Нов. Татиевайна Л. А. Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота яларах дола

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА

У К А З

Халкъа образоване системе дуккхача шерашка дика болх барахи общественни вахаре хьинаре дакъа лацарахи Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота лойла **Татиева** Лейла Артагановнайна — Нохч-ГIалгIай АССР халкъа образоване министра заместитела.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета председатель Д. ЗАВГАЕВ.

г. Грозный.
11 сентябрь, 1990 ш.

Нов. М. Д. Джандарова «Нохч-ГIалгIай АССР заслуженни артист» яха сийдола цIи яларах дола

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА

У К А З

Театральни искусства даькъе дика гIулакхаш карагIдаларахи общественни вахаре хьинаре дакъа лацарахи «Нохч-ГIалгIай АССР заслуженни артист» яха сийдола цIи лойла **Джандаров** Муса Дукузовича — Х. Нурадилова цIерагIча Нохч-ГIалгIай пачхьалкхен драматически театра артиста.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета председатель Д. ЗАВГАЕВ.

г. Грозный.
11 сентябрь, 1990 ш.

Ни. С. А. Яхиханова, Б. М. Сейнароева «Нохч-ГIалгIай АССР заслуженни юрист» яха сийдола цIи яларах дола

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА

У К А З

Социалистически законность чIоагIдеча дика гIулакхаш карагIдувларахи общественни вахаре дакъа лацарахи «Нохч-ГIалгIай АССР заслуженни юрист» яха сийдола цIи лойла:

Яхиханов Султан Амсадовича — г. Грознен Заводской района юридически консультаце адвоката;

Сейнароев Махьмада Бексолтийна — г. Грознен Ленински района халкъа судахочоа.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета председатель Д. ЗАВГАЕВ.

г. Грозный.
11 сентябрь, 1990 ш.

Ни. М. М. Кастоева, А. В. Музаева, Т. Ю. Точиева, Л. Л. Хункерханова Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота яларах дола

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА

У К А З

Дуккхача шерашка дика болх барахи общественни вахаре хьинаре дакъа лацарахи Нохч-ГIалгIай Автономни Советски Социалистически Республика Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота лойла:

Кастоев Махьмада Макшарипа — «Агропромхимия» яхача Назрановски районни общественни объединене председатела;

Музеав Автарби Вахаевича — Нохч-ГIалгIай музыкальни общества правлене председатела заместитела;

Точиев Ювназа Тухана — Л. Н. Толстоя цIерагIча Нохч - ГIалгIай пачхьалкхен университета биолого-химически факультета декана заместитела;

Хункерханов Лечи Лугаевича — Шалински района «Предгорный» яхача совхоза парткома секретара.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета председатель Д. ЗАВГАЕВ

г. Грозный.
11 сентябрь, 1990 ш.

НИЙСЪЕШ ЙОЛЧА РЫНОЧНИ ЭКОНОМИКАГА ДОВЛАРА ЦАIЙОЛА ЮКЪАРСОЮЗНИ ПРОГРАММА КИЙЧЪЯРАХИ МЕХКА ХАЛКЪА БОАХАМА СТАБИЛИЗАЦИ ЯРА ДЕ ДЕЗАЧА ГIУЛАКХЕХИ ЙОЛА СССР ПРАВИТЕЛЬСТВА ДОКЛАД

(Нистедоалар. Долалур 1-ча оагIо тIа).

Правительствос тIаэцаргбац ишттa бола никъ. Цу тIа, эггара хьалха деинтеграци бахьан долаш, вай мехка халкъашта дувцилге йоацдаш доккха зе хургда. Цу тIара хьайоагIа Союзен союзни республикайи функцеш екъаш хиларах йола вай предложенеш.

Юкъарчал доацдаш царца дувзаденна да доал дара союзни юкъарча органий системе хула хувцама ша. Уж хьахилар хила деза республикаша Союзага лургйолча функцеех дIакъоастадергдолаш. Уж хургдац дIаяхача хана хиннараш санна доал дара организационни структура формальни, декоративни хувцамаш, из овлангара эргаяккхар хургда.

Бакъда, новкъостий, из де лерхIар да. Из кхоачаш хила деза рыночни механизм биззача боараме болх бе йолайолийтача хана.

Из хиллалца йолча хана цу е вокх боараме лорае еза хIанз йолаш йола структураш, из геттара боккхача лоархIаме да хIанз, экономика тоаеча юкъа. Кердаяраш хьахиллалца дIаяха йиш яц хинна яьнна структураш.

Рынок хьахилар а тоаяр а хила йиш яц ишттa чIоагIа йола финанссово кредитни политика йоацаш. Из кхетадара цхьа уйла йолаш ба рыночни гIулакхашка довлара ерригача проектай автораш.

Инфляце керттера генератор хиларах тарра бюджетни дефицит дIаяккхар, маькара налогови политика, ахча лелилга дерригa дIанийсдара экономически методаш юкъейоалаяр, кредита процент хьаллакхдар, къахьегамах бухсоцдаш хьахулачунна общественни производства доакъашхой доходий болабувзам — рыночни экономика уж а кхыйола а элементаш хьаяра а духьалхургдац. ИоагIа хьадда йола предложенеш оттаяьй правительственни программа тIа.

Бакъда, стратегически де лерхIараш цхьатарра кхетадеча гучадаьлар уж кхоачашдеча новкъа долча гIулакхашка цIенхаштара башхалонаш хилар а. Къаьстта белгалданкха безам ба са бюджетни дефицит кIезигьяла тарлуш хилара йола тайп-тайпара прогнозни оценкаш хилар.

Ховш маларра, 1990 шера СССР Лахнехьарча Совето цун боарам оттабаьб 60 миллиард сом. Бакъда,ноача социальни проблемай хьакъехьа кхы тIа решенеш тIанийнай. ДукхагIа ду бераштa материальни новкъостал, ялата закупочни маьхаш лакхдаьд. Кхыдола цхьадола гIулакхаш де а лерхI. Цу дерригане а дефицит лакхъяра кхерам тIатессаб. Из ца хилийтара правительствас хьадда дола гIулакхаш ду.

Хьалхе а даьча лоархIамаша хьахьокх бюджетни дефицит 1991 шера чIоагIа лакхъяла мегаш хилар. Алхха союзни республикай бюджетий дефицит 130 миллиард сомал дукхагIа лоархIаш я.

Ховш мадий, уж а бухсоцдаш йола цифраш ца хилар, уж кхы а лоархIаргья. Бакъда, цаI дика кхетадеш да 1991 шера план оттаеча хана къаьстта укхаза эггара халагIйола проблемаш хургхилар. СССР Лахнехьара Совет кхы а чIоагIа хьажа езаш я цу дешашка.

Рынкага довлара правительственни программа тIа де лерхIар да хьатIадоагIача шера бюджетни дефицит 25—30 миллиард сом е валюви къамаи продуктах 2,5—3 процент кIезигъе. Из геттара чоалхане декхар да. Из лахара тIаерзаяь я хIанз ерригa экономически органаш. ДIахо а дефицит кIезигъе йиш яц социальни программашта тIа ца теIача, из расчеташца чIоагIдаь а да.

Аз хьалхе а йийца цаI йола программа кийчъеш цхьана беча балха тIа тхога йоах ер шу дефицит 40 миллиард сом а долаш чакхдаккха, хьатIадоагIача шера март беттага кхаччалца дизза дефицит доацача союзни бюджетага кхача, хIаьта ишттa союзни республикай бюджетий дефициташ а дIаяха. ГIулакхий реальни хьало хьахьокх цу хана къахьегамхой вахара хьашташ чIоагIа эша а деш мара из де йиш йоацилга. ХIаьта къаьстта цу тIа оттаяь майий рынкага довлар, цхьан шера — цхьан шераи ах шераи шийй ерригача атрибуташца рыночни экономика хьаяра концепци, кхыча мехкаша итташ шераш даьхад из деш.

Реализма позицеш тIа латта, халкъа хьалхашкара шийй бехктокхам кхетабу правительство ишттача гIулакха раьза хила йиш яц. Из хургдар пенсех дола Закон юхасоцаде дезаш, дукха бераш долча дезалашта де лаьрхIа новкъостал дIадаккха дезаш. Наха воашка доаха дог Iехаде бокъо яц вай.

Са хIанз дувца безам бар маьхаш хьахилара реформа хьакъехьарча правительства принципах. Укхаза вай кулгалду эггара хьалха вахаро хьадда дIадехараш ца. ХIаьта тахан керттера дIадехар да решени тIаэцалга — цаI мара боацача, бакъда паччахьалкхено тIахьожам лоаттабеча маьхаш лакхдара новкъа, е рынкага бода никъ дIаболабергба вай хьатIадоагIача шера 1 январе денз шоай паргIатта маьхаш хьахиларгара.

Вай воай позици оттаю цхьан ханна эггара хьалха оптови маьхашка хьажарца, хIана аьлча хIанзарча эггара халагIча хьалашка геттара уж лакхдича боахама вахар толхадергда, производственни программа хьаеча хана предприятешка никъ лоацалургбац. Цудухьа правительствос йоах централизованни хьажа деза оптови маьхашка тIехьагIа стабилизаци а еш.

Къаьстта розничи маьхех. Цу хьакъе хьалхагIа айса дукхаза дийцар кхы хьалхадоаккхаргдац аз. ЦаI-м белгалдоаккхаргда аз, правительствос гуччахьа дIакхайкаду халкъага бахача наьха вахар дезлуш хилара йизза компенсаци а еш цхьан ханна маьхаш лакхданза даргдоацаш хилар.

Цхьан ханна 1991 шера лакх ца де лерхI 85 миллиард сом гаргга гIоргдола цхьайолча холодильникий, телевизорий, радиоизделей, ейгача промышленноста цхьадолча товарий маьхаш.

Хьожаргдоацаш дут ликеро - къаракъа изделейи коммунальни гIулакхийи маьхий дош. Ишттa 5 миллиард сом лохде лерхI ейгача промышленноста цхьадолча товарий маьхаш а.

1991 шера денз доалашдоалаш цхьадола товараш паргIата маьхаш долаш хиларга довргда цу товарий удельни дозал 1992 шера 70 процентага дIа а кхоачадеш.

Фуд маIан халкъа хьалхашка яхьача кхыча варианта?

Производственно - технически лоархIамеча продукце маьхах аз хьалхе а дийцадар. Керда закупочни маьхаш а тIа ца эцаш дита деза йоах, договорни кIийлен тIа уж керда хьахилийта а доладеш. Бакъда из мишта дергда дувцац проекта автораша. Масала, хьанца барт бергба шекара свеклай, ялата, хьайбай, продукце кхыча тайпай маьхех РСФСР, Украина колхозаша совхозаша. Цу тIа гIолла юрта боахам 1991 шера вIалла къоастам боацача а экономически балха перспектива ца йовзача а хьал тIа оттабу.

Розничи маьхех дар хьоадича, тIаккха мадарра аьлча паргIата маьхаш хьахиларга довлара процессе уж стихийни лакхлулга хьалхашка дахь.

Доаладаьча тайп-тайпара долча прогнозни маьхашеи расчеташеи хьахьокх из дича уж дуккхача тайпара лакхлургхилар. Из бакъду дуккхача мехкий опыто а: Югославе, Польше, кхычар. Дош отт хьан ергья ишттa маьхаш лакхдара компенсаци, малагIча боараме, ергья компенсаци. боккха бала хинна хьанна тIадужаргда маьхаш лакхдар, аьнна. Вай анализо а доазол дехьарча практикас а хьахьокх эггара хьалха кIезига хIама доагIачеи юккъера хIама доагIачеи бахача наха зе хургхилар. Цар такха еза рыночни маьхаш хиларга довлара халонаш. Вахара боарам 30 процент лохлургба, кхы а дукхагIа лохбала а мег. Мехка вIалла дага ца хиннача тайпара лакхлуш яржаргья инфляци. Гой ишттa хургда гIулакха тIехь маьхаш административни лакхдар тIа ца эцилга.

Бакъда, цу проекта автораша йоах 150 цIи йолча товарий мах болчча тайпара лорабе беза. ХIаьта цу товарий спискага хьежача долаш долча маьхех уж дохнарах 25—30 миллиард сом хургда. Из товарооборота 7 процентал кIезигагIа да, эIамагIйолча — потребительски бюджета 25 процент мара чу а лацац. Масала, маьхка массе а тайпаех хIанз болаш бола мах хургбац 13 кепиг доаккхача кIайча маьхка батонеи «орловский» яхачуни мара, чкъаьран продуктайтреска. ХIаьта вож маьхкеи чкъаьрани тайпаш дохкаргда мукъа долча маьхегIа. ТIаккха доагIаш мадий, кIезига мах боаккхаш йола кхачан продукташ йохкачара дIаяргья.

Цудухьа правительство уж тайпа предложенеш кхоачашъе отта йиш яц. Цох хургбар бехктокхам ца хеташ боаккха гIа. Ишттa позицеш тайп - тайпара йолча вайна хетачогIа, бартбе йиш хургьяц. ЦаI харжа деза.

Новкъостий!

Лоацца аргда аз аграрни секторе рыночни гIулакхашка довлара гIулакхашка правительства йолча позицех Цун чулоацам укх тайпара ба.

Цкъа-дале, вай раьза хила йиш яц керттерча даькъе ахархой боахамашта, лаьтта частни доалахьа хулгеи лаьттан банкай системага гIолла из дохкилга - эцилгеи юкъедоаладара тIарезаяь йолча предложенешта, 1991 шера 1-ча январе денз хIара йиълагIйолча колхозеи совхозеи банкротство хургхиларах йолча прогноза чIоагIъязза йолча расчеташта.

Союзни правительствас лерхI хIанз а е тIехьагIа а колхозеи совхозеи ахархой шоай лоIамеча боахамца нийсбе йиш йоацаш. Керттерадар да духьалъоттадеча, хIаьта лаьтта боахам лелабара хьалаш харжа, производственни кхычен кооперацe наькъаца уж эргадаьха тоадара, рузкъан да хилара тайп-тайпарча формай кIийлен тIа кхетаме специализацин интеграцин яра бокъо ахархочун шийй хилар. Колхозийн совхозийн общественни производство ахархой боахамца. тайп - тайпара йолча кооперативашца, бахача наьха шоай доалахьа долча боахамашца рациональни доагIаш хилар — ишттa йолаш гу вайна дуккхача тайпара йола аграрни экономика модель.

ШозлагI-дале, вайна хетачогIа, нийса дац хIанзлехьа юрта боахама техника керттерча тайпашца Iалашбаь хилара хьал, из теркал а деш производства керттерча средствай лоIамеча маьхашкеи оптови торговлегеи довла оттаду.

Рыночни экономикага довлача юкъагIа агропромышленни комплекс централизованни оттадаьча оптови маьхегIа машинийи оборудованеи керттерча тайпашца Iалашъяь гарантированни лораделга бакъахьа долаш лерхI правительствос. Из динза даргдоацаш да юрта боахами къаьстта бедал чакхйоаккха отраслеши сихдаь тIехьIалашъяра хьаштдолаш, хIаьта техника хьаерий диктатах, тIахьожам а боацаш цун мах лакхбеш хиларах боахамий хьашташ лораданза даргдоацаш хиларца а.

КхозлагI-дале. Юрт социальни дегIайоалаяра еш йола йоакхо. оттадеш махиллара, ахархой боахамаш хьаде йолча регионашта тайп-тайпара льготаш яларах кхоачам баь йита йиш яц. Проблема дикка кIоаргагIа я. Къаьстта укхаза эш хIара республике, крае, областе, районе керла гIулакхаши решенеши, вIашагIтеха деш дараши комплекcни программаши.

Боккъалдар аьлча уж эггара лоархIаме лостамаш да, шоаш кхоачашдара союзни республиканскии правительстваша низ тIабахийта а безаш.

Новкъостий халкъа депутаташ!

Вай программа лаьрхIа я гуччахьарча экономикана, дуненчунна йолча даймехка рынка интеграцена. Цу тIа керттера дар да конкурентни боахама механизм хьаяр, предприятеш арахьарча экономике шоай лоIаме хулга Iалашдар.

Къаьстта цудухьа дIайолалу из союзни юкъара рынок цаI хилара тIера, таможенни, валютни, патентни территоре тIара, боахама законодательства кIийлен тIара. Цу лерхIараштa тIадерзадаь да сома мах лакхбара гIулакх, из мадоагIара лелилга, цхьана къахьегара керда формаш караерзаелга.

Уж дерригa гIулакхаш оттадаь да СССР Лахнехьарча Совета хьалхашка енача, оаш хIанзе а ювца йолаьча кердача таможенни, инвестиционни, валютни законодательства проекташ тIа.

Шиннa а программа арахьачча экономически разделаш тIа дукха да юкъара дар, уж вIашагIтоха хила йиш йолаш да. Бакъда вай хIанз а предприятей бокъонаш теладргйоацаш, царца валютни хьакъаьхарчоа распоряжени теларгйоацаш, гIулакхаца партнер хиларах тарра Союза статус йохаергйоацаш, вай дунен халкъашта юкъеоча договорий система маьхаза йоаккхаргйоацаш цхьалха боаца болх бе безаргба.

Правительственни программа тIа доазол дехьара средствашкерттерча даькъе йоалаю рузкъан да хилара тайп - тайпарча формашца хьалхашка енача производственни сектора дIайохийта капиталовложенеш хиларах тарра. Из кхетаду доазол дехьарча гIулакх, лелалучa наха. Вай догдаха йиш я керттерча даькъе хIанз пайда эцара дIадахийта лаьрхIача дукххача миллиардни новкъостална. ЧIоагIа шеко йолаш да рынкага довлара социальни мах вай арахьа баккха безилга. Кхеталеш дац тIехьагIа ишттa йолча эземех хьаьрчар вай мишта дIатакха дезаш да.

Юххера а. хIаьта маIанга диллача из эггара керттера а да. Кердача экономически моделага довлара программа хьалхашка яхьаш, правительствас из цу де белгалдаьча кердадарий керттера де лерхIар — вай мехка берригача гражданий хила доагIа материальни духовний вахар хилийтара эша торонаши хьалаши хьахилийтар духьа.

Цудухьа правительственни программа керттера дакъа да бахача наьха керттера социальни бокъонаш кхоачашъяра а рынче гучадувлача негативни гIулакхех уж лорабара а гаранте луш долча гIулакхий комплексни система.

Цу гIулакхий организационно - правови кIийленаш оттаю правительствас рыночни механизмаш хьахилара кхыча дешаел хьалха а йоахаш.

Эггара хьалха динза даргдоацар да чIоагIа йола социальни явлени хиларах тарра бе болх боацаш нах ца битар. Цу гIулакха накъадала деза этапашка рыночни экономика дIаяхьар, цун структура цIаьхха йохаяйтаргйоацаш. Къахьегама сфере бахача наха луш йола эггара лоархIаме правовни экономически гаранте чIоагIъяра отта а яь, СССР Лахнехьарча Совете хьачуеннай ССР Союзен союзни республикайн бахача наха бе болх хиларах долча законодательства кIийлений проект.

Боккха теркам тIабохийт социальни гарантейи бахача нахах эггара къехбараш хьаллацареи боккъонца йола система хьаяра: пенсионерий, дукха бераш долча дезалий. инвалидий хьакъехьа динза даргдоаца гIулакхаш де оттадаьд тIанийпача законаш тIеи правительства соцамаш тIеи. Инвалидех аьлча, уж социальни лорабарах йола СССР закона проект шо хьажара хьачуенна я.

Бахача наьха цу категоре болчар гарантей система хьаяра принципиальни момент я союзни боараме алхха доагIаш долча выплатийи льготийи базови бустамаш оттадар. Цо цхьан оагIорахьара наьха социальни тешам болийт, хIаьта вокх оагIорахьа уж выплаташ дукхагIа хилийтара доазув доацаш республикай торонаш хулийт.

ХIаьта кхетадеш мадий, геттара боккха теркам тIабохийт хила тарлургйолча инфляционни процессашка бахача наьха хIама эцара торонаш лораяра. Вай чIоагIа бIубенна да цкъара маьхаш лакхдеш хиларца гражданашта йизза компенсаци е езаш хиларах. хIаьта из кхоачашде лерхI укх шера декабрь бетта.

Правительственни программа тIа болх беча хана теркал йир потребление бокъонца болаш болча боарамагIа ерригa компенсацеш дIаяларах йола союзни республикай предложенеш. Уж средстваш бахача наьха тайп - тайпарча группашта дIа мишта екъаргья республикаша шоаш къоастадергда.

Цул совгIа компенсаци текуцци доходашка йолча доплаташца гIолла енна ца Iеш, сбербанке диллача ахчан пересчет яреи страхови взносийи чотагIа, хIаьта ишттa маьхерча каьхатий наоицательни мах хувцарга гIолла а лургья. Маьхаш лакхлуш хиларца дувзаденна хулаш дола зе меттаоттадара СССР законаша нийсъеш йола бахача наьха доходий индексаци юкъе йоалае, хIаьта вкладаштеи маьхерча каьхаташтеи луш дола проценташ хувца а лерхI.

Бахача наьха вахара лоархIаме дола хьашташ кхоачашдара тешаме йола социальни гаранте хилийтара къаьстта боккха лоархIам болаш да просвещени, унахцIено лораяр, культура, искусство санна долча доакъоша тешаме чIоагIа болх бар. Рыночни гIулакхаш дегIаахаро цар экономически база йохаергйоацаш цар чу болх беча болхлоша лика болх бергболаш, твор чекки дика дар лехаргдолаш хIама динза даргдац.

Цу сферага керттерча даькъе коммерчески принципаш тIа болх байта йиш яц. Къаьстта кхераме да из культуранеи искусстванеи, цига пайдана тIехьабаларо лохбергба нравственно - эстетически боарам.

Цудухьа ерригача бюджетий средствай чотагIа производственни йоаца уж сфераш тIехь - тIехьа дукхагIа хьаллоацаш хиларца дувзаденна хьае лерхI предприятей, рузкъан да хилара формай организацей взносех, бахача наха хьачулучох йола лаьрхIа фондаш.

Ишттa да рыночни гIулакхашка довлара эггара лоархIамеча проблемашца дола принципиальни гIулакхаш, уж нийса хиларах бIубенна я правительство, уж хьал а лоаргда.

Вай лерхI из дерригa а теркалде, рынкага довлара реальни союзни юкъара программа оттае йиш а хулийтаргья.

Новкъостий халкъа депутаташ!

Кризиса кIалхара довлалургдац халкъа тешамцеи по хьаллоацаш хиларцеи чIоагIало а лувцаш мара дерригача хьинар долча общественно - политически низашта юкъе барт хилара кIийлен тIа мара. Бакъда из деш а эш массазара, хиланза яргйоаца полномочеш йола а болх беш дола а исполнительни Iаьдал. Цунца дувзаденна мехка правительствана керте латтар хиларах тарра а бизза бехктокхам хеташ а со декхарийла ва СССР Лахнехьарча Советагеи дерригача халкъагеи фуннагIа даь а юххера правительство отставке яхийта лерхIаш цхьацца болча политически деятелаша тIагIертареи дезинформацеи кампани вIашагIтохар бахьан долаш ла йиш йоаца хьал оттар дIакхайкаде. Цо кхы а воча лоаккх общественна хьал. Оаш къоастаде деза шоай правительствана фу де деза. Е из хувца еза, е из хьалхашка латта декхараш кхоачашдара мамогга хьаллаца еза.

Сай къамаьл чакхдоалаш са цIаьхка а белгадаккха безам ба тахан. цIаккха ца хиннача тайпара, консолидаци, экономика тоаялар, мохк кризиса кIалхарбалар хьаштдола дерригa унахцIена низаш вIашагIкхетар эшилга. Укхаза моттиг хила ягIац политически амбицештеи групповой хьашташтеи.

Вай декхарийла да рынкага довлара цаI йола союзни юкъара программа сихагIа оттаяь яккха а халкъо хьал а лоацаш хьадда из кхоачашъе доладала а.

Мальсагов Сосаркъа

ЖОЖАГIАТЕН ГIАЙРЕНАШ

(КНИЖКА ТIАРА ДОАКЪОШ)

(23 августа арадаьннача «Сердало» газета тIарчун дIахододар).

Кхалнаьха кхел

Политически баракашка кхаьча эггара доккхагIа дола дика-цар истийи бераши уголовницашца цхьана боацаш хилар да. Цу кхалнаьха гом снйдоацаш ба.

Карарча хана Соловецки лагерашка чуелла 600 гаргга кхалсаг я. Монастыре уж баха ховшабаьб Кремлерча «кхалнаьха фусам чу». Попов-гIайрен тIа царна бIарчча дIаеннай № 1 йола бараки кхыча баракий цхьадола доакъоши. Уж кхалнах дикъ даькъах бийкъача, кхо дакъа уголовникий истийи безаргаши, гаргара нахи, царца бувзам бараши хургба.

Официально кхалнах Соловкешкеи Нарынски районеи «массазара кхахьпал» бахьан долаш ухийт. Ханханнахьа Россе европейскии азиатскии йоккхача городашка кхахьнашта духьала рейдаш ю, уж концлагерашка дIаяхьийтар духьа.

Советски режимагIа цхьа шийй тайпара официальни профсоюзашта тара йолча объединенешка кхотабеннача цу кхалнаха духьала юкъ-юкъагIа, рейдаштеи высылкаштеи арабовл Москвеи Петроградеи, цхьабакъда, пайда хилац цунах.

Шпанах болча кхалнаьха вахара хьисапи оамали соловецки набахте йовзаш воацача сага хьаькъалах тувлавеннача саго дувцачоа тара хетаргйолаш я, селла акка а бIеха а хиларах. Масала, шоаш бахьане йолхача хана уголовницаш, хьалхxе а баракашка ерзана а яьле, лагере гIолла хьал Iо йолалу, даггара белача, чубоахкараштеи раьза йолча Соловецки персоналаи бIарга а гуш.

Уголовницаш, маIнах санна, картех ловзар чIоагIа дезаш ба. Ийшача, ахчацеи, кхачанцеи, барзкъашцеи дIатакха магац царна шоашта теха гIод. Цу тайпара хIама яц царга. Из бахьан долаш хIара дийнахьа бIаргаго йиш я укх тайпара сурт. Кхалнах картех ловз, нийшар маIача наьха бараке дIа а яха, итт маIача сага караяха еза, аьле ваIад а йийя. Цу тIа из гIулакх официальни тешаш а болаш, хила деза.

Лагерни администраци из нийрча гIулакх дохадар духьа цIаккха а юкъеэккац. Контрреволюционн и ч а р е х болча кхалнаха уголовницаша, малагIа «хьокхам» лу кхетаде хала дац. БIеха къамаьл, шерра даьржа малар, къоал довнаш, сифилис—цу дерригане цецвоаккх кхыметтел дукха хIамаш бIаргадайнар а.

Соловкешка яхийта кхалсаг чехка талх. Массехк бутт балалехьа бIеха, цхьаккха хIаманна духьале еш йоаца бIеха межарг хул цох. Лагерни персонала карара кара а телаш, цхьанне шоллагIчунга къаракъа шушах йохка а йохкаш лелаю уж.

ХIара ченист Соловкешка цхьан ханна кхаьннегара пхеннега кхаччалца кхалнах лелабеш ва.

1924-гIча шера боахама хьакъехьа Кемски комендантa гIончалла хьожаваьча Торопова официальни гарем хьайнйлар лагере. Цун безамга хьежжан цо кулгалдеши, цахаддаш, кердача кхалнахах хьалъюзар из.

ХIаьта, лагера ха деш болча красноармейцаша цунах, цхьаккхе бехктокхам а ца озаш, хьувзабу кхалнах.

Лагере хIара дийнахьа контрреволюционерк а ш т е и уголовникаштеи юкъера 25 кхалсаг хорж 95-гIча дивизе красноармейцашта гIулакх де. Цу гIулакха эггара хозагIеи къонагIеи бараш мара харжац. Кемски лагера староста Чисякова даар кийчдайтарали ботинкаш цIенъяйтарали совгIа ше лувча а вайт арестанткашка.

Берригa кхалнах Соловкешка кхаь даькъах бекъалуш ба: «сомах» бараши, «ахсомах» бараши, «пхийтта кепигах» бараши. Нагахьа санна, лагерни администрацех волчо шийна «сомах» яр йоалае оале, хозагIа яри къонагIа яри йоалае, яхалга да из.

Барта я ца а туглаш, чекисташа луш йола дикагIа паек дIа а ца эцаш Iе ловш яр дукха ха ялале моцалахи кхайкорахи ла. Къаьстта. Соловецки гIайрен тIа нийслу цу тайпара хIамаш. Iа чакхдаллалца тоъац маьхк. Форда тIара никъ шах мукъа а баьнна, керда кхача тIабалцца, ишттa а низткъа мара тоъаш йоаца паекаш шозза кIезигагIа ю.

Ченисташеи шпанаси сифилиси кхыдола венерически лазараи доаржаду кхалнаха юкъе. Уж лазараш Соловкешка мел чIоагIа даьржад хьахьокх укх хIамо. Дукха ха йоацаш хьалха сифилис дараш (маIанах а кхалнах а) Попов—гIайрен тIа лаьрхIача бараке хулар (№ 8) барак. Бакъда, уж сов сиха хьаIар бахьан долаш, администрацес кхыча, унахцIена нах бахача баракашка баха ховшабир уж (цхьан барак чу хошацар уж). Цул тIехьагIа могаш болчарех а чехка хьаьрчар из даькъаза лазар.

Нагахьа санна шоаш яхар кхоачашде кхалнах кийча ца хилча, царна моллагIа во хIама де а эхь хетац чекисташта.

1924-гIа шу чакхдоалаш, Соловкешка чIоагIа безаме йола, 17 шу даьнна полька яйтаяр. «Польшана пайда хургболча шпионажах» цунна а цун даьна-нанна а топаш тоха суд яьяр. Даьнананна топаш техар. ХIаьта, йоI, цун шераш тоъал кхоачаш ца хилар бахьан долаш, суд йоха а яь, 10 шера Соловкешка яйтар.

Торопова теркам — тIаcза доакъазал хиннай йиIий. Цхьабакъда, чекиста бIеха уйлаш кхоачашхилийтаяц цо. ТIаккха, Торопов, из комендатуре хьа а йоалаяйта, «контрреволюционни документаш къайлахьош я» аьнна бехк а баь, ерзана а яькка, «чухьажа» волавеннав, шийна хозагIа хета йиIий дегIа маьженаш къаьстта чIоагIагIа Iома а еш.

Февраль бетта цхьан дийнахьа Попови кхы а массехк «чоапалг кIалтIараьнна» чекисти баьхка хиннаб кхалнаьха бараке. Попов цхьан мадама юврагIа кIала ваьннав. Общества эггара эздий а эггара торо йолча а тоабах йола из кхалсаг, мара топаш техачул тIехьагIа 10 шу даккха яйтаяр Соловкешка. Меттара Iо а кхесса, аьнна хиннад цунга Попова. «Тхоца аьшкасаьрга дехьа яла безам бац хьа?» Из фу яхалга да кхетаде дукха хьаькъал эшац. Iуйранга кхаччалца кхетам чура яьнна, иллар из мадам.

Контрреволюционни тоабацара дийшабоацачеи кIезига дийшачеи кхалнахах боккъонца лай бора чекисташа. Къаьстта хала Iазап токхаш ба, моарошта, е вежараштa е даьшта топаш а теха, чубехка казачкаш.

Вай мехкара боаца туттмакхаш

ДукхагIа бола вай мехкара боаца лаьцараш «дуненъюкъерча буржуазеи пайда хургболаш шпионаж ю» аьнна бехк а баь, бахкийтабар Соловкешка. (66-гIа статья) Наг-нагахьа кхыйолча статьяшка а кхувдар чекисташ, бакъда уж статьяш а, шоашта кIала цхьаккхе а кIийле йолаш яцар. ГПУ «юриспруденци» чIоагIа говзаме я вIалла бахьан доацача моттигера бахьанаш а лехаш, нах лувцара.

Чубоахкараштa юкъе ба Египте генеральни консул хинна Мексикан граф Виллан цун сесаги. Дикка дIа уйла йича, кхетаду, Капре вахача сага хала долга «Мексикана пайда хургболаш Советски Россе шпионаж е». Консуло эрсий меттала, къамаьл ца дарал совгIа, кхыметтел цхьаккхе дош кхета ца дар теркамга лаьцача, хIаьта а. Дале а деце а, Египтера Мексикански консул шийй сесагаца цхьана Соловкешка, эрсий концлагере чувоал.

Графа Виллий сесаг — грузинка я, маьре яхалехьа — княжна Каралова.

1924-гIча шера, Советски правительствас бокъо а енна, боккъонца вIаштIехьаяьха визаш а йолаш, мараца цхьана Кавказе ена хиннай из, наьнах бIаргтоха. Цу ханна тоIаяь хиннай грузински восстани. Топаш техай княжнай вешийна хIаьта из ше, мараца — дипломатаца цхьана, Соловкашка Iояхьийтай, «Мексикана пайда хургболаш» шпионаж ю аьнна бехк а баь — 1925-гIча шера, февраль бетта лагере хьакхаьчар уж.

Генеральни консул Соловкешка вах, цунна цхьаккхе Iоткъам бе йиш ца хулийташ долча, дипломатически паспортагIа. Лагере хьакхаьчача, Мексике дIадахийта тохавеннав из шийна даьча есаралах а дуненъюкъера законаш толхадарах а дола хоамаш. Бакъда Соловецки цензурас цо мел яздаь письмо дIалочкъадаьд. ТIаккха, графа шийй правительствага телеграмма яхьийтай, ер чулоацам а болаш: «Россеи Къулбаседеи гIолла Iалаьмате сакъердаме путешестви еш ва со» аьнна. Мексика правительствас кхетадаьд малагIа «путешестви» я графа еш яр.

Соловкешка мексикански дипломат Iовахьийтар ховш да доазол дехьа. ХIана аьлча, со вада кийчвеннача хана, аэропланаца Лондонера хIамаш яйтаяр цунна. Уж чIоагIа накъаьлар. (Лаьца чу ма веллинге а, чекисташа IоцIенваьвар граф).

Французски меттала Чичеринца каьхаташ дIа-хьай ухийташ ва граф карарча хана, ше мукъаваккхар а дехаш. Бакъда, Мексика гаьна я, торгови флот а яц цун доалахьа, ахча а дац, шийй консул Советашкара хьаэцар духьа. Из бахьан долаш, доазол дехьарча гIулакхий комиссариато жоп дац мексикански правительства каьхаташта. Цхьа пайда-м баьннаб консула Чичеринца еча переписках: балхах мукъавалийтав из. Цун сесаг-м, ерригa контрреволюционеркаш санна, баракашка улгаш дуллаши чекисташта кочамаш ютташи я.

Соловкешка моллагIча а къаман, доккха долчун а вIамига долчун а, викалаш: итальянцаш, японцаш, англичанаш, французаш, немцаш. Цул совгIа, геттара эIамига йолча паччахьалкхенашкара баьннараш а ба. Соловкешка уж бахкийтара бахьанаш эхь хеттал кIийле йоацаш да. Хетадала тарлу: чекисташа лаьрххIа бохабу доазол дехьарча наьха Россецара безам, мохк бовзара а базар яра а, машара бувзамаш оттадара а уж ухаргбоацаш.

Венгерски фабрикант Френкель Внешторго вийха хиннав Россе. Бакъда, «веза хьаша» а ваь, юха аравалийтавац Россера — Соловкешка Iовахьийтав. Цу тайпара масалаш Iалаьмате дукха да. Эстонец Мотис Ерригсоюзни выставкага хьажар духьа венав Москве. Выставкага хьежа воаллаше Соловкешка хьажа Iовахьийтав.

Литве кризис йолча хана, партешта юкъера къовсам геттара ирбеннача хьале, кIала йисача цхьан парте доакъашхо, ведда, Советски Россе ваха хиннав. Советски Россехи коммунистехи цхьаккха хIама ховш воаца Литовски инженерни эскара эпсар дог тийша вар лоалахарча мехка шийна политически тхов-кIийле лургхиларах. Цунна хетар-м хийттача дисад. Доазол дехьа ма ваьллинге а. лаьца а лаьца, Литвана пайда хургболаш «контрреволюционни загово́ри шпионажи» ю, аьнна бехк а баь, Iовахьийтав Соловкешка.

Монастыреи Попов—гIайрен тIеи Iалаьматеи дукха ба кхыча паччахьалкхений дипломатически миссешка гIулакх деш бола нах. Царех дукхагIа бараш — полякаш, финнаш, эстонцаш, литовцаш. Шоай паччахьалкхений дипломатически представительствай, консульствай, миссей балха болл…ше а, шпионажи спекуляци ю, аьнна бехктокхамга а эза, чубехкаб уж.

Вай мехкара боаца берригa чубоахкараш даим дог тийша ба шоай правительстваша, коммунистех хийца а хийца, мукъа боахаргба, яхаш. Администраци къаьстта къиза я царца. Контрреволюционераша нийю паек нийю цар а. ХIаьта, беш бола болх кхы а халагIа ба.

ТIехьарча хана массехк моттиг хиннай нах бовда гIерташ. Бовда гIийртараш (дукхагIча даькъе — эстонцаш, финнаш, латышаш, полякаш) даим аьттув ца боалаш бисаб. Цу къамех бола чубоахкараш лагера арахьарча балха кхувлалга, харцахьа а лаьрхIа, соцадаьд Ногтевс.

Бовда гIийртараштa хьалхагIа еттар, цIаза баллалца. ХIанз-м топаш тох цкъаза, уставага диллача цхьа шу ха тоха мара ца йоагIе а.

1925-гIча шера, марте, цхьа финн вада гIертар Соловецки монастырера. Салте уллув а волаш, нишка ваха хиннав из. ТIаккха, пенах тIех а ийккха, ведда форда берда йисте кхаьчав. Цу моттигашка бIаьсти тIехьа ялар бахьан долаш, лагера тоъала гаьна валлалца форда тIара ша сага дозал хьала лалла чIоагIа хул. Финн, шийна мел мог сиха, тIехьара ког хьалха а боккхаш «хьунагIа» кхача гIерташ удаш вахав. Из гуча а даьнна, тIехьа топаш етта йолаеннай. Лачкъа йиш йолча хьунагIа дIакхачалехьа, кIалара ша беха а беха, цхьан метте латтийсав финн. Чекисташа хьалаьцав из.

Лагере юха а воалаваь, «смоленски» сома гIажамаш кагъеш, таIазар даьд цунна. ТIаккха, верригa а цIеша визача цунна топаш техай.

Кабинет хувцар

1924-гIча шера, бIаьсти, Попов-гIайрен тIа персонал хийцар. Бакъда, УСЛОНа членаши (Управление северными лагерями специального назначения) монастырера кулгалхойи шоай метта бисар. Цу гIулакхах «смена кабинета» аьнна цIи тиллар чубоахкараша.

Гладкова меттел Кемьлагере начальникалла, хьалхагIа цхьан гвардейски полка сержант хинна Кирилловский Иван Иванович хьожавир. Бакъда, лагерь тIаэца тиганзар цо, лагерни документацега хьажа центральни правительствас комисси хьожаялцца. Комиссена гучадаьлар Iалаьмате доккха материальни зе даь хилари къоалаш даь хилари. Гладкова, шийна тIадехкача декхарех лоархIавеш ца хилар бахьан долаш, Iовахьийта аьнна пхи шу суд йир. ХIаьта, шин ди даьнначул тIехьагIа бехк тIерабаьккхар цунна, приговор юха а йоаккхаш. Калуге ГПУ балха а вохийташ.

Кирилловский валехьа лагере гIолла хоам баьржар из во саг вац, аьнна. Кастта йиш хилар цун «дикал» йовза а. ХIанзалцца лагера керте латт из, хувцабеннабац цун гIончий а.

Лагере керда начальник хьожаваро Эйхсманса йиш хилийтар дукхача хана денз шийй хинна уйла кхоачашъе. ЧIоагIа ловра цунна лагерех аракчеевски заманчух хинначарна тара йола тIема поселенеш е. Моцалах пхандараш гучадаьнна чубоахкараш, бераш а кхалнах а тIехьа, салтий санна мугIарах дIа а увттабеш. Iомабора тайп-тайпара приказаш кхоачашде, массане а цхьана боахаш гIа баха, ишттa кхыдар де.

Кирилловский лагера юхе кхаьчача хана тхо шин мугIарах Iоовттадир:

— Теркам! Аьттига оагIорахьа дIанийсле!

Староста рапорт дала дIатIавахар Кирилловскена.

— Сох тийша йолча къахьегама полке дерригa а лерттIа да!

Ишттa рапорташ делар къахьегама ротай командираша а. ТIаккха Кирилловскес аьлар: «Ди дика хийла шун!»

Из дегаза комеди цхьан сахьата гаргга йIаьхъелар Комецен «пордув» Iохийцача, Кирилловскес хьаттара «Администрацена ладкъа безам болаш саг вий шоах?»

ПРОМЫШЛЕННОСТЕРА ХОАМАШ

ДЕКХАРЕХ ЛОАРХIАБЕШ

Укх карарча хана мехка этта экономически хьал, чоалхане а атта а доацилга хов вайна массанена. Тикашкара тархеш наьха бIарг тIаозаш яц — дукхагIча даькъе духхьал цхьа чкъаьрий - консерваш мара кхы хIама хилац цар тIа. ХIаьта, ер ма дий аьнна, дика товар тикашка гучадаьлча, очередь отт ди-бийса доаккхаш лаьттача а кхоачалургйоацаш. Дувца эшац, мел лоархIаме ба цу хьале кхачан продукташ бахархошта дIакхачийтарна бувзабенна болх.

Дика кхетабу из бехктокхам Урус - Мартанерча райпищекомбината болхлоша. Кхета ца боре, шоай низи хьинари кхо ца деш, хIара дийнахьа производства керда торонаш лехаш, къахьега гIертаргбацар уж. Цудухьа, вIаштIехьдаьннад ах — шера планал совгIа ялх эзар консервай условни банка арахеца. ХIаьта, план а кIезига яцар — 1800 эзар условни банка.

Комбинате кийчду бахархоша дика дIанийдеш дола тайп - тайпара корта бохабеш доаца, концентрированни маларaш. Уж чам болаш ла. Мах а сов боккха бац. 852 эзар сома маьхах арахийцар комбинато уж маларaши сокаши хьалхарча ах шера. ХIаьта, план—456 эзар сом мара яцар. Комбината хинна пайда 51 эзар сом ба.

Кхы а дикагIа къахьийгар комбината болхлоша тIехьарча шин бетта — нюлеи августеи. Из кхетадеш а да. Аьхки хьаIов эгтара дукхагIа чакхбаха беза сомаш, консервированена лаьрхIа баьцадаараш. Оалаш ма дий: «Ахкан цхьа ди Iаьч кIира нийсса да», аьле. ДукхагIа бола болх ахкан бетташка бе безаш хул, дийнахьа а бийсан а ца социйташ. Иштта ба а бир болх Урус-Мартанерча райпищекомбината болхлоша. Цудухьа вIаштIехьалаьлар поставкех йола план кхоачашъе. Мехка тайп - тайпарча регионашка дIаяхьийтар миллионал совгIа консервай условни банка.

Сентябрь а ахкан бетташтa тIехьа бусаш бац сомаши баьцадаараши дукха хилара. Дукха хьаIов уж. чакхтахарга хьежаш райпищекомбинате а. Атта хургбац кхачан продукци кийчъерашта сентябрь а. Цхьабакъда, цар дог ураоттаду шоай болх наха лоархIалга, бахархошта чIоагIа эшалга харо. Республика къахьагамхой таханара истол шоай кулгех тийша долга кхетадаро.

АЬШКАЦА ГIУЛАКХ ДАРАШ

Вай республике меттел, берригача мехка а цIи хеза я «Красный молот» яха завод. Кхыйолча дукхача паччахьалкхенашца а къахьегама бувзамаш долаш я из йоаккха а чоалхане а объект. Цун продукци ВДНХ совгIаташца белгалъяьккха а хиннай, цкъа хинна ца Iеш.

Хьожаргда вай цу завода № 2 йолча пеха балхага. Iалаьмате йIайха я цу чу. Из кхетаде хала дац. Шелаяьча металлаца гIулакх долаш ба укхаза къахьегараш.

50—60 градус йIовхал латте а цехе, сома валенкаш ювхаш, кирзови кулгах йоахкоргаш йоахкаш, каскаш тIатухкаш ба формовщикаш. Цу тайпара дувхар шелалах кхераш леладеш дац, кхерамзлен духьа леладеш да.

Иштача халача хьале къахьегаш бале а, шоай смении заданеш тIехкхоачашъеш, хьалхашка латтача декхарех лоархIабеш хьабоагIа № 2 йолча пехера формовщикаш У. Успаев, А. Галбаев, Б. Семенов, З. Абдулаев, Б. Гримов.

— Формовщикаш ца хилча болх бе йиш яц металлургий, — йоах производстве хьалхалаттачарех цаI волча У. Успаева. — Оахаьча кепашка чудотта дезаш да лоаладаь металл а болат а. Кепаш яь ца Iеш, худар санна коача дола, массехк эзар градус йIовхал йола металл цу кепашка дотта дезаш ба формовщикаш. Чоалхане а хала ба тха болх. Бале а, тхох цхьаккхе а декхе-м ваьннавац укхаза балха варах. Укхаза дерригa а карагIдоал: халкъа боахама пайда бала а, доккхий алапеш эца а. Цул совгIа, ший тайпара романтика а я укхаза — къонахашка тоеш йола романтика. Бакъда, укхаза болх беш вола саг уражагIено дика йолаш хила веза. Производственни хала а моллагIчоа ла ца могаш а гIулакх ер доландаь тха цеха болхлой 10 шу хьалха бохийт пенсе...

— Могашле а, халкъа луш бола пайда а, романтика а, лакха алапи а — дерригa а хилга шуга! — аьнна, ловпа боачкхаргба вай «Красный Молот» яхача завода формовщикашта.

«АТОН» ЯХА КОНСОРЦИУМ

Къаьнарча гречески меттала «Атон» — гIетта боагIа малх, яхалга да. ХIаьта, латински металла «консорциум» — барт, вIаши кхотадалар яхилга да. Вай мехкарча а доазол дехьарча а 130-чел совгIа йолча предприятеи бартагIа вIашагIъелла я Москвера «Атон» яха консорциум. Цхьан шера цун доалахьа дерза ахча — итташ миллионаш сомаш да. ХIаьта, цо беш бола болх дий даькъа бекъалу: гIишлон материалаш хьакхоллар, нах чубаха фусамаши гостиницаши хьалъяр, текстильни производство, туризм. Цул совгIа, кхы дукха зIамига гIулакхаш а леладу — лазерашкара шоу-бизнесага кхаччалца.

Газет дешараша хатта тарлу: «Вайна сенлухьа юкъ из консорциум, вай республикина малагIа бувзам болаш я из? — аьнна. Бувзам белггала бар ба: цу консорциума кулгалдечарех цаI — вай мехкахо Арсанукаев Хьусейн ва. Калинина поселке ваьхав из хьалхагIа. Грознера № 38 йола юкъера школа йистеяьккхай.

ТIаккха — Москверча пачхаьлкхен историко - архивни института Iилман-технически информаце факультет яьккхай. Цул тIехьагIа Австреи Англеи менеджерий школе дийшад. ХIанз «Атон» яхача консорциума ао-хьарча экономически бувзамий дирекцена кеоте а латт. Ала деза, консорциума уставни документаци кхоллар из ше волга. Электротехнически промышленноста предприятеш технически хьакъехьа кердаяхар, халкъа боахама кулгалдеча керда торонаш юкъейоалаяр — из я цун специальность.

Укх деношка Нохч - ГIалгIайчене вена хилар Арсанукаев Хьусейн. Из вара бахьан - духхьал наьнахи вежарехи йижарехи бIаргтоха безам хилар хинна Iаш. Вай республика халкъа боахама шийна дулуш дола гIо дар духьа а венав из.

Къамаьл деш Арсанукаев Хьусейна аьлар:

— Халкъан боахам рыночни экономикага баьлча, керда торонаш кара-ерзае йиш я массанена а. Нохч-ГIалгIайчене тхона карагIдаргдар лоацца хана «деловой» оалача наха лаьрхIа гостиница хьалъе. Гом — вай, чухьа мел дар — доазол дехьара. Гостиница хьалъеш йолча юкъа доазол дехьа персонал Iомаергьяр. Журналисташта балха мел эшар а хургдар цу гостинице — оргтехника а бувзама техника а. Цул совгIа, шоза вIаштIараяь коттеджаши пхезза вIаштIарадаь цIеноши хьалде могаргдар тхона. Халкъа боахама дукхача доакъошка тайп- тайпара зIамига предприятеш вIашагIйохка а могаргдар. Из дерригa а дулургда, нагахьа санна республикера хьал бе доалла нах тхоца бартабоагIе...

Иштта аьлар Арсанукаев Хьусейна. ХIаьта вай, цо аьнначоа тIатохаргда цхьаькха: консорциум контрактех болх беш я. Наха дизза дIалу болх беш цар хьа мел даьккхар.

Австреца, Англеца, Голландеца, ВIашагIкхийттача Штаташца, кхыча мехкашца гIулакхера бувзамаш долаш я консорциум.

Г. АЮБОВ.

КАРТОЧКА-ПАМЯТЬ

военнослужащего, погибшего в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.

Фамилия .... Имя .... Отчество ....

Дата, год и место рождения «........» ....19 г.

....

Национальность ....

Место работы, кем работал ....

....

Время призыва в армию, каким военкоматом «........» ....19 г.

....

Наименование воинской части, в которой служил ....

....

Воинское звание ....

Партийность ....

Правительственные награды ....

....

....

Время и причина выбытия «........» ....19 г.

....

Место захоронения ....

Сведения о родственниках, адреса местожительства

....

....

Основания для заполнения карточки ....

....

Грозный, объединение «Книга», 1990 2234—10.000

Спискаш тIа ца тоъаш дола, шоашта хов даннеш анкета тIа Iотla а яздий, республикански военкомате дIадахьийта.

1941—1945 ШЕРАШКА НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР РАЙГОРВОЁНКОМАТАШКА ТIАХЬИЙХА ДАЙМЕХКА СИЙЛАХЬ-БОККХАЧА ТIЕМА ШЕРАШКА ТIОМ БЕШ А ГОСПИТАЛАШКА ЧОВНЕХ А БАЙНА, ДЕДОАЦАШ БАЙНА БIУХОЙ

(13-ча сентябре арадаьннача «Сердало» газета тIархун дIахододар.)

Беков Магамет Казимович ваьв 1921 шера, тIахьийхав Октябрьски райвоенкомато, летчик, дIавеллав 1942 шера январе. Нана: Бекова ях Назрановски района Базоркино яхача юрта.

Труш Дмитрий Акимович тIахьийхав Октябрьски райвоенкомато, салте, дIавеллав 1942 шера мае. Московски района городе Харькове.

Кошенков Николай Николаевич ваьв 1923 шера, тIахьийхав Октябрьски райвоенкомато, гIулакх даьд 115 гв. отдл. сапер., бат. 108 гв. стр. дивизи, салте, дIавеллав 1943 шера 25 ноябре Херсонски области Горностаевски района Соломкин яхача юрта. Нана: Коменкова Евдокия Архиповна ях Пензенски области Мокшански района Никола-Зуево яхача юрта.

Кожемякин Сергей Иванович ваьв 1895 шера г. Грозне тIахьийхав Октябрьски райвоенкомато, гIулакх даьд 308 гв. стр. полк., 108 гв. стр. дивизи, салте, дIавеллав 1943 шера 27 ноябре Херсонски области Горностаевски района Соломкино яхача юрта. Сесаг: Кожемякина Мария Анисимовна ях г. Грозне ул. Чеховски 24.

Каменев Леонид Михайлович ваьв 1914 шера тIахьийхав Октябрьски райвоенкомато, зIамагIвола сержант, дIавеллав 1944 шера 7 е 27 апреле городе Иванове.

Козлов Владимир Ильич ваьв 1924 шера, тIахьийхав Октябрьски райвоенкомато, салте, дIавеллав 1943 шера 19 январе Краснодарски края Абинск и района Шажугски яхача юрта.

Трохмонов Владимир Алексеевич ваьв 1924 шера тIахьийхав Ленински райвоенкомато, гIулакх даьд 314 отд. медсанчасте, салте, дIавеллав 1944 шера 2 мае Ивано-Франково области Коламыйски района Пядики яхача юрта. Нана: Трохманова Т. М.тжбшоляцплкдз

Кузнецов Иван Терентьевич тIахьийхав Октябрьски райвоенкомато, лейтенант, дIавеллав 1944 шера 16 сентябре городе Тбилиси.

Петров Павел Семенович ваьв 1909 шера, тIахьийхав Октябрьски райвоенкомато, гв. салте, дIавеллав 1944 шера, 2 марта. Псковски области Пустошински районе Шалахово яхача юрта. Нана: Петрова Анна Федоровна ях г. Грозне, ул. Выгонная, 18.

Щепилов Василий Никитович ваьв 1913 шера, тIахьийхав Октябрьски райвоенкомато, лейтенант, дIавеллав 1944 шера 26 декабре Латвийски ССР город Кулциге. Сесаг: Щепилова Наталья Леонтьевна ях г. Грозне Октябрьски района, 12 уч., кор. 56а, кв. 2.

Шергилов Василий Васильевич тIахьийхав Октябрьски райвоенкомато, салте, дIавеллав 1942 шера 23 августа Волгоградски области Калачевски районе. Нана: Шергилова Лидия Г. ях г. Грозне, ул. Августовски, 34, кв. 14.

Политов Александр Андреевич тIахьийхав Октябрьски райвоенкомато, сержант, дIавеллав 1942 шера 27 ноябре Волгоградски области Калачевски района Мариновка яхача юрта. Гаргаранах: Политова Александра Леонтьевна, ях г. Грозне ул. Сайханова 3.

Тютников Константин Денисович, тIахьийхав Октябрьски райвоенкомато, воаккхагIвола лейтенант, дIавеллав 1944 шера 24 сентябре Латв. ССР городе Бауске.

Васильцев Федор Павлович, тIахьийхав Октябрьски райвоенкомато, салте дIавеллав 1944 шера 17 сентябре Латв. ССР городе Бауске (Иецавски ВБК) Сесаг: Иванова Мария Сергеевна ях ул. Поповича, 41.

Белолаптиков Павел Никитович тIахьийхав Октябрьски райвоенкомато, салте, дIавеллав 1944 шера 2 октябре Литовски ССР Шауляйски района городе Куршенас. Нана: Белолаптикова Анна Мартыновна ях г. Грозне ул. Тепловозни 81.

Золотовски Федор Леонтьевич ваьв 1924 шера, тIахьийхав Октябрьски райвоенкомато, гIулакх даьд 211 СД, дIавеллав 20 сентябре е 4 феврале 1943 шера Краснодарски крае Черниговски области Черниговски района Киенко яхача юрта Гаргаранах бах г. Грозне ул. Возрождения 11.

Быков Павел Федорович ваьв 1909 шера, тIахьийхав Старопромысловски райвоенкомато, майор, дIавеллав 1944 шера 20 октябре Литовски ССР Шуляйски району Мешкуйчай яхача юрта. Сесаг: Быкова Мария Тимофеевна ях г. Грозне.

Евстифеев Василий Андреевич тIахьийхав, Ленински райвоенкомато, гIулакх даьд 832 стр. полк. салте, дIавеллав 1942 шера 28 декабре Волгоградски области Калачевски района Илларионовка яхача юрта. Сесаг: Евстифеевна Анна Васильевна ях г. Грозне, ул. Серноводски 15.

Аверин Епифан Гурьевич тIахьийхав Ленински райвоенкомато, гIулакх даьд ЭГ, дIавеллав 1943 шера 22 сентябре Смоленски области Починковски района Стригино е Стриенко яхача юрта.

Бархоматов Махмуд Ахмедович тIахьийхав Ленински райвоенкомато, гв. ст. сержант, дIавеллав 1943 шера 26 сентябре Смоленски района Хохлова яхача юрта.

Горшков Александр Васильевич ваьв 1924 шера, тIахьийхав Ленински райвоенкомато, салте, дIавеллав 1943 шера 24 апреле Азербайдж. ССР городе Кировобаде.

Капрельянц Борис Емельянович ваьв 1922 шера, тIахьийхав Ленински райвоенкомато, сержант, дIавеллав 1943 шера 23 октябре Гомельски области Лоевски районе.

Кулин Никифор Ларионович тIахьийхав Ленински райвоенкомато ,гIулакх даьд ЭУГ — 1365, зIамагIвола сержант, дIавеллав 1941 шера 22 июле. Нана: Кулина ях г. Грозне ул. Южни 4.

Левашов Константин Павлович ваьв 1917 шера, тIахьийхав Ленински райвоенкомато, воаккхагIвола сержант, дIавеллав 1944 шера 18 марта вежаралла кашмашка 14 км. наькъал дехьа. Да: Левашов Павел Михайлович вах г. Грозне ул. Коммунистически д. 35.

Пантелеев Николай Кондратьевич ваьв 1915 шера, тIахьийхав Ленински райвоенкомато, сержант, дIавеллав 2 феврале 1944 шера е декабре 1943 шера. Сесаг: Мария ях г. Грозни, ул. Бутырина, 25.

Смакотин Артем Евтухиевич е Нестратович ваьв 1925 шера, тIахьийхав Ленински райвоенкомато, салте, дIавеллав 1944 шера 12 феврале Хмельницки области г. Шепетове Судилково яхача юрта, е Каменец-Подольски области Белокриничье яхача юрта. Гаргарнах бах г. Грозне ул. Тюрски 112.

Тарасов Александр Гаврилович тIахьийхав Ленински райвоенкомато, гIулакх даьд пп. 33929, салте, дIавеллав 1943 шера 12 ноябре Пустой Гряди яхача юрта човнех веннав.

Хижников е Хижняков Иосиф Иванович тIахьийхав Ленински райвоенкомато, сержант, дIавеллав 1944 шера 13 июле. Сесаг: Хижникова Е. Е. г. Грозне ул. Таличерски дом 33.

Якушкин Алексей Сергеевич тIахьийхав Ленински райвоенкомато, гIулакх даьд пп. 89500, салте, дIавеллав 1943 шера 23 ноябре човнех веннав Петровски районе Антоновка яхача юрта. Гаргарнах бах г. Грозне Якушкиной Д. П. ул. Асламбековски 7.

Абрамов Сергей Трофимович ваьв 1897 шера тIахьийхав Заводской райвоенкомато, дIавеллав 1942 шера 12 феврале Демидовски районе Пржевальски яхача юрта.

Белик Михаил Александрович, тIахьийхав Заводской райвоенкомато, гIулакх даьд 1080 СП, воаккхагIвола лейтенант, дIавеллав 1944 шера 13 июле Карельски АССР городе Суоярви. Нана: Белик Елена Тихоновна ях г. Грозне — 7 Подгорни хуторе дом 13.

Зарочинцев Николай Максимович, тIахьийхав Заводской райвоенкомато, гIулакх даьд 231 гв. стр. п. салте, дIавеллав 1944 шера 28 октябре Латвийски ССР, Лиепайски районе. Нана: Зарочинцева Прасковья Макаровна ях г. Грозне Кирпични з-д Молотова цIерагIча, кор. 3, кв. 67.

Зотов Павел Николаевич тIахьийхав Шелковской райвоенкомато, гIулакх даьд п/п 41158 «Д», лейтенант, дIавеллав 1943 шера 3 августа Белгородски области Яковлевски района Тамаровка яхача юрта.

Каплунов Дмитрий Михайлович ваьв 1910 шера, тIахьийхав Шелковской райвоенкомато, гIулакх даьд в/г п/п 43781 салте, дIавеллав 1944 шера 19 январе Псковски области Великолукски района Борки яхача юрта. Йиша: Семидоцкая Мария Михайловна ях Шелковской района Шелковски яхача юрта.

Колесников Георгий Парфирьевич тIахьийхав Шелковско йрайвоенкомато, гIулакх даьд 88 п/п часть 122, салте, дIавеллав 1942 шера 16 августе Краснодарски края Апшеронски района Хадыженко яхача юрта.

Косов Алексей Иванович тIахьийхав Шелковской райвоенкомато, гIулакх даьд п/п 48527, салте, дIавеллав 1944 шера 17 марта Николаевски области Жовтневски района Пересадовка яхача юрта. Нана: Косова Ефросинья Степановна ях Харьковски области Шелковски районе.

Кубенев Ермак Иванович ваьв 1920 шера, тIахьийхав Шелковской райвоенкомато, дIавеллав 1944 шера 29 апреле Ивано-Франково области Коломыйски района Богородчи яхача юрта. Да: Кубенев Иван Иванович. Сесаг: Кубанева Д. И. бах г. Баку, ул. Извозная-2, дом: 17, кв. 7.

Левкин Василий Иванович, тIахьийхав Шелковской райвоенкомато, гIулакх даьд РВК, зIамагIвола сержант, дIавеллав 1944 шера 24 декабре Латвийски ССР Такумски района Куидзина яхача юрта. Нана: Левина Пелагея Петровна ях Шелковской районе Червленни яхача юрта.

Любов Василий Яковлевич ваьв 1900 шера, тIахьийхав Шелковской райвоенкомато, гIулакх даьд РВК, салте, дIавеллав 1944 шера 29 июне городе Смоленске.

Лютов Александр Васильевич тIахьийхав Шелковской райвоенкомато, салте, дIавеллав 1944 шера 12 апреле Тернопольски области городе Бучаче.

Мамаев Александр Николаевич ваьв 1912 шера, тIахьийхав Шелковской райвоенкомато , гIулакх даьд 202 гв. стр. полк, гв. воаккхагIвола лейтенант, дIавеллав 1944 шера 29 январе Винницки области Липовецки района Скитка яхача юрта. Сесаг: Малаева Устина Евсеевна ях Шелковской район Червленни яхача юрта.

Манькин Иван Акимович, тIахьийхав Шелковской райвоенкомато, гIулакх даьд РВК, воаккхагIвола сержант, дIавеллав 1944 шера 27 сентябре Валкски района Валка яхача юрта .Сесаг: Манькина м-к ях Шелковской района Червленни яхача юрта.

Месяцев Семен Васильевич, тIахьийхав Шелковской райвоенкомато, гIулакх даьд п/я 172, салте, дIавеллав 1941 шера 18 июле Николаевска области городе Первомайске.

Новиков Григорий Федорович, тIахьийхав Шелковской райвоенкомато, гIулакх даьд п/п 3916, салте, дIавеллав 1944 шера 24 апреле Гомельски области Жлобински районе Антоновка яхача юрта.

Саго жоп деланзар цу хаттара. Ладкъа майрал теачунна цу дийнаххье а «секирке» а вига (таIазараш деш йола моттиг) сенваллалца «смоленски гIажамаш еттаргьяр».

Аз хьалхагIа аьннача тайпара, административни даькъе Кирилловскена гIо деш вар Торопов вар — устагIан дараш санна хьажъюкъе тIадаьнна бIарган дола сийдоаца саг. Юххьанцара из кулгалдеш вар, Попов-гIайрен ха деш йолча, ГПУ бIина юкъе йоагIача 95-гIча дивизена. Тинтакх санна Iовдала хиларал совгIа, кхычарех из хьакъоаставеш йола кхы а цхьа оамал яр цун: ше дIа мел кхаьчача саг йоалайора цо. Попов-гIайрен тIа, чубоахкача кхалнахах гуляь гарем кIорда а яь, ялхазлагIа «трескоедка» йоалайир цо. «Трескоедаш» оалар лагера гонахьарча чкъаьрий-лувцарий поселкашкарча бахархоех, цар массазара кхача треска боландаь.

ХIаьта, боахама гIулакхаш леладе Кирилловскена гIо деш Попов Николай Николаевич вар. Барзкъа даим цIена а хоза а хулар цун. Тамаш яле а, из ше чекист вацар. Кхыметтел, коммунист а вацар. Къайле йолаш саг вар из. Цкъаза, ше гвардейски эпсар хиннав оалар цо. Цкъаза, пачхаьа министерстве болх баьб оалар. Цкъаза, Троцке адъютант волаш гIулакх лаьл яхаш. дувцар. Мичча бесса дале а, дикка образовани йолча сага таралестар из. ХIаьта, юхьага хьежача, поляк ва аргдар цунах.

Попов меттарвувлаш а, контрреволюционерашца къизен уж гоама болаши а вар. Балха болхаш бола тутмакхаш шийна юххеда тIехболлаш хилча, массанена а дIахозаргдолаш чIоагIо оалар цо гонахьарча чекисташка:

— ДIараяр уголовникий ординг я! Хозий шоана: уголовникий ординг. Вай моастагIий ба уж. Цхьабакъда, вай уж кара-м боалабергба!

«Кабинет хувцаро» дукха хIама хийцанзар чубоахкарий вахаре. Хувцаденнар цаI мара дацар: къизал чIоагIъелар администраце оагIорахьара. ХIаьта, Iаьдала ахча гечкъаелгеи иштта къе йола чубоахкарий паекаш кIезигъелгеи кхы а шаьрделар.

Гладков къайладахьа гIертацар Iаьдала киса чукхувдаду кулг. Керда эттача Кирилловске ше деш дола къоал, «со цIена ва» яха кеп а увттаеш, дора. Соловецки вахара юкъара сурт — дега Iоткъам беш балха тIавехача гургалий зови репрессеши къахетам бовзаш йоацача персонала бIеха гIулакхаши шоаш долчча бесса сар.

ХIара дийнахьара вахар, болх, кхача

Попов — гIайрен тIара баракаш 40 ярд дIоахали 10 ярд шорали долаш я. Царех хIаране чу 200-негара 300-нега кхаччалца саг вах. ХIаьта, № 5, 6 йолча баракашка 700-нел совгIа саг вах. Саг аьлча — «шпана».

Сайриhна, балхара цIабоагIача хана тховнех а пенех а доахкача харшех чухьекъача фево шелъяьча баракашка чубоахкараш эгабой а бийнаса-м садаккха йиш йоацаш садикъа хул. Наьха дегIамаш тIара хьалгIеттача Зивои бIехача хьажон наб яйтап.

Нараш пений дIоаххала шин ярусах я. ХIаравар лакхерча яруса тIа кхача гIерт. Лохерча яруса тIа висачун керта тIа цахаддаш IотIалет гIаьлен юхкаш мезий, тугаш. Лакхера ярус бахьан долаш цIий Iоухийта латараш хул.

Электростанци 1924-гIа шу чакхдоаллаш мара яьяц. Из хьалъялехьа хIара барака юккъе лампана меттел, парафинаца тIоададаь инз чудола аьшка кIопалг мара яцар. Инза сердало юххерча 3—4 менгена мара кхачацар. ДIахо мел дола доазув боадоно дIакхоаллар. ХIанза-м хIара барака чу зIаммига (16 вт) электрически лампилг йоал. Йоккха барак низткъа мара сийрдаяккхац цо. Цу зIаммигача лампилга кIала даим чубоахкарий йоккха тоаба уллу. Цхьа хIама деша гIерташ е гаргарча нахага письмош язде гIерташ хул уж. Сердало кIезига хилар къаьстта чIоагIа Iаткъ Iай. Баракий староаташа цу халонех пайда эц, лампа «кIаларча» моттигах ахча а доаъаш.

НЭП — керда экономически политика кхыметтел Соловкешка а хоаелар. Лагераш шоаш хилар шоай боахам лелабе безаш, Iаьдало Соловкеш лоаттаяра хIара шера хьахецаш дола ахча лаьгIделар. Иштта, 1925-гIча дишера, Кокияси Ногтевеи дийхача 2 миллиона меттел, 250 эзар дошо сом мара деланзар Iаьдало Соловецки лагераш леляра.

Из ахча дехаш дацар чубоахкараш кхабар духьеи цар хьашташ кхоачашдар духьеи. ДукхагIа дола дакъа шоашта киса доллар духьа дехар из ахча чекисташа. Шоаш хьега «куш» шоашта ца кхачар бахьан долаш, чубоахкарий тIеххьара нна 'ара а баьккха, цунах пайда эца гIерт УСЛОНа начальники цун гIончийи.

Чубоахкарех меттаза лай бе гIерт уж, хьайбаша санна цар болх беш а болаш цхьаккхачэ хIаманна уйла ерг а йоацаш.

Балхаш Соловкешка шин тайпара да: арахьара дараши (аьшкасаьрга дехьа) чухьара дараши (аьшкасаьрга чухьа). Арахьарча балхашта лаьрхIа хьакъоастабаьраш материке дIабугар дукхагIча даькъе. «Арахьарча балхашта» юкъедоагIар: хьу хьакхарри из хьаозарри, ушалаш йокъаяр, машеннаькъаши вешта наькъаши цIендар, лесоматериалаш тIайоттар а Iояхар а, иштта кхы дIахо а

«Чухьарча балхашта» юкъедоагIа: лоа дIадаккхар, мастерскойшкей кухнеи эшача гIо дар, баракаши хьаштагIаши цIенъяр чекисташта гIулакх дар. Кхалнаха конторей баракашкей улгаш дул, даар кийчду чекисташтей красноармейцаштей хIамаш ют, барзкъаш тег.

Болх, Iай а аьхки а, Iуйрийна ялх сахьат даьлча болалу. ИнструкцегIа из чакхбала беза сайрийна ворхI сахьат даьлча. Цу тайпара, официально Соловкешка 12-сахьатара балха ди да, 1 сахьата хIама даа юкъ а йолаш Из официально да. Бокъонца дола балха ди-м дукха а дукхагIа дIаьхдала йиш я, тIахьожаш волча чекиста хетачунга хьежжа. Къаьстта дукха аьхки нийслу уж моттигаш, сатемчура баллалца чубоахкарашка болх байташ. Цу хана къахьегама ди Iуйрийнара ялх сахьат даьлча гIоне ах-бийса яллалца е бийсанна 1 сахьат даллалца дIаьхлу.

Соловкешка салоIа денош дац — е кIиран дараш а е цIейна лаьрхIа дараш а. ХIаьта дина цIейш долча хана (МархIа, е Рождество) балха ди кхы тIа а дIаьхду, Даьлах тешаш бараштa боккхагIа Iоткъам хургболаш. Бакъда, шера цхьа ди-м дIай лоархIаш да — ЦхьоалагIа Май.

ЗIамга е воккха хилар, могаш е могашвоацаш хилар — цхьаккхе а теркалде тигац чекисташа. Балха аравала ца тугар хьалхарча даькъе «секирке» вохийт гIажамаш етта шозлагIа ца туге — топаш тох, законагIа цхьа шу тIатоха мара ца йоагIе а.

Эгтара халагIдар — Iан замалахь хьекха хьу дIаозар. Гонга кхаччалца лойла доахк когаш. Дагарашца хедадаь доккхий сома хенаш IотIалег чубоахкарашта, цкъаьца уж боа а беш. Дилла ахмеца бола, тIолъаш мара тIакхолла барзкъа доаца, деозанча кулгашца болх беш бола чубоахкараш когаш тIа уралоатталац. Цу тIа шелал а я царга тIа царг ца оттийташ.

Дийнахьа виъ саго 4 кубометр хьу хьекха а хьекха, гула а яь, нийс а яь. Iойилла еза. Цун тIехьагIа мара цурам лац царна лагере юхабахка. ХIаьта, контрреволюционераш ханнахьа ца боагIе, шпанас кухнера дIахьу царна лаьрхIа дола даар.

Цкъа сон кхы массехк контрреволюционери берда йисте дахийтар хьу хьакха. Хьу чIоагIа эшаш моттиг нийсъеннаяр. Цудухьа Iуйрийна 5 сахьат даьлча аралаьхар тхо. Хьаькхой массаза а делкъийга хувцалора. Бакъда, цу дийнахьа хьаьхошта ший ханнахьа смена яйтанзар хьунагIа. Красноармейцаша лагере юхалигар тхо делкъийна, цига шоашта хувцабалар духьа — тхо хьунагIа дита йиш мича яр цар. Тороповс царга барт а бийтта, керда конвой йийхар. Тхо юхалехкар хьунагIа, хIама а ца дунийташ. ТIайоагIача Iуйрийна 4 сахьат даьлча мара юхадаьхканзар тхо лагере. Вешта аьлча, Iалаьмате чIоагIъеннача шелале 19 сахьате, са а ца лоIаш хIама а ца юаш, болх бир оаха.

Даха дезачул совгIа шозза тхо хьунагIара лагереи лагерера хьунагIеи Iо хьал дахар (никъ хала ба) IотIатехача, кхетаде атта хургда тхогара хьал.

Соловкешка лочкъаде йиш я. Дохка йиш мел яр хьогге а мел яр лочкъадаь дукха ха дехкад. Iаьдала кисара дукхагIа рузкъа даккхар керда таронаш лехача администраце тайп-тайпара къахьегама соглашенеш увттаю «Карельски автономни республика» доазонтIа. Масала, Кемь яхачара. Ухтага кхаччалца никъ билла. Бакъда, Карелене шийна а моцал я тIагIерташ. Концлагерий администраци «кхаба» таро яц пунга. Из бахьан долаш, СЛОНо шийга бахьача балийна раьза а йоацаш, Москве Iоледкъай республика ВЦИК. Соглашенеш йохаяйтай. Яле а, соловецки администрацес шийна пайда бакхкаб цига а. Соглашенеш йохаяйталехьа, Ногтева кхийнад уж кхоачашъярдухьа Москвагара, болхлошта лаьрхIа ахчеи спирти даккха. Ахчеи спирти чекисташа дийкъад, дукхагIа' дола дакъа Ногтева доттагIашка а кхоачаш.

ГIишлонни коммерчески проекташа, ер ма бий аьнна, кхы боккха пайда шоашта ца лундаь, соловецки Iаьдал чубоахкарий пайкашта тIагIертар. ХIара чувоаллачоа Iаьржача маькха цхьа фунт мара ца ле соцадир, мел халача балха тIа из вале а. Маькх, итт дийнахьа йоагIар хьалхxе а хьалу. Итт чакхдоалаш, кхертIо санна чIоагIIлу из. Маькх даим во етта хул, телхача хьоарах ю. Из бахьан долаш къахьа а я.

Дийнахьа шозза чубоахкараштa дIайха даар лу. Из дIайха даар — варбеннача чкъаьрах яьча супа оархинт да. Даьтта цхьа тIадам кхетац дегаза хьаж йоагIача цу «супах». Каст-каста пхьор ца дуъаш Iобуш контрреволюционераш. ХIана аьлча, шпанас, шоай пхьор картех дIа а даьккхийте хьаккхе, мицхала зиртилг ца дуташ. дIахьу кухне мел дола даар.

Лагерни документацега хьежжа, хIара чувоаллачоа дийнахьа 3 золотник шекар доагIа. Из а итт ди хьалха телар. Бакъда, 10 ден лаьрхIа 30 золотник доагIача, чубоахкараштa ах-пела тIаьда шекар мара лац. ХIаьта, из — 10—12 золотник мара дац. Шекарах хий а техе, чекисташа хIара пайка тIера 18—20 золотник доакхх. Массехк эзар саг чувоаллача лагере цу тайпара еча килозалах 20—30 пунт шекар совдоал хIара 10 дийнахьа.

Документашка дIаяздаь да, хIара чувоаллачоа 1,8 фунт даьттен иззал тхьамкеи ле, аьнна. Боккъалдар аьлча, е из а е вож а лац чубоахкарашта. Даьтта бешкаши бIаьш тоннаш тхьамкеи Кемь городе дIаухийташ, базар юхьакимаша. Ахча шоашта кисa дол.

Цул совгIа, къаьстта халача балха боахкачарна дийнахьа 35 кепиг доагIа инструкцегIа, киса леладеча ахчана лаьрхIа. Из ахча Москвера хьаухийт, воккх бюджетаца доацаш. Из «преми» а чекистий киса йода.

Соловкешка «кабинет хувцаялалехьа» даар дикагIа хинна хила мег. Цу хана, кхы хIама деце, консерваш —мукъагI ма теларий. Чубоахкараштa теанзар уж. ХIаьта, хIанзара паек чубоахкараш боабара оттайнча санна я. Итт ден лаьрхIа луш йола из паек болх беча сага 2—3 ден мара тоъац. мел чIоагIа кхойой а.

Бакъда, политическичарна тела паек дукхха дикагIа а тоъаргйолаш а я.

ХIаьта, красноармейцашта телар геттара дика я. Шертта даьтта а дулх а кIай маькх а спирт а кхы дукхадар а чудоагIа цунна.

(ДIахододар — тIайоагIача номерашка).

Цун сий дожаргдац

Укх деношка вай республике шерра язйир цIи хезача революционера, граждански тIема турпала. С. М. Кировеи Г. К. Орджоникидзеи соратника — Ахриев ГIапура 100 шу дуза юбилей.

Мала хиннав из, фу никъ ба цо лелабаьр, хIанав из вай ерригача Къулбаседа Кавказе селла цIи хеза? Къонача тIехьенашта ха деза цун революционни истори.

...Лоамашка лакхача кхерий тIа уллача (иллача артда вай) зIамигача Гули яхача юрта ваьв ГIапур. Даьла а дукхагIа дезаш хул даь вешийна ший веший бер. Иштта везаш хиннав ГIапур ший даьвежарашта а. Владикавказера дIайолаеннай кIаьнка вахара кхел а юххера а революце из кхоачаваь цун никъ а.

Цу хана цун даь вошас Владикавказе дIа а вига, частни пансионате деша оттаваьв ГIапур (вешта аьлча, таханара школа-интернат мо йола учреждени хиннай из). Из ьккхачул тIехьагIа даь вошас вигав кIаьнк Москве. Цига а хиннай укхазаръяр мо пансионат. Цох училище оалаш хиннад. Таханарча меттала аьлча — лакхагIара лагIа да-кх из. Из училище ьккхача — никъ институте бодаш хинаб ГIапура из никъ а сиха лаха хиннаб. Хьаькъалца, ший знанешца лард еллай цо цу наькъа. Коммерчески институто эттав из.

Из институт дикача знанешца чакх а ьккха, ший даймехка цIавенав ГIапур 1916 шера.

Укхазара дIаболабенна цун никъ атта хиннабац. ЦIакхаьчав а алалехьа из юкъеэзав февраль бетта хиннача буржуазно-демократически революце. Цул тIехьагIа Октябрьски социалистически революце, тIаккха граждански тIемо.

Къаьстта чIоагIа новкъа хиннав Къулбаседа Кавказе дахача къамашта Бичерахов кIейгвардеец, Советий IаьдамоастагIа.

Цун бандана кIийле еш. из банда гучайоахаш гIалгIай къамо лелалаьр наха, къаман шийна зика хов. сталинско-бериевски гIозаро из IотIалаьдале а.

«Со миччахьа вале а, моллагIча официальни гIозарашта юкъе со нийслой а, — яьхад ГIапура, — са никъ цаI мара хила йиш яц, из никъ ба — къахьегамхой оагIув аз хьаллацар».

1917 шера Советски правительствас тIанийцай «Россе дахача къамий бокъонех йола Деклараци». Цу тIа къайкадеш хиннад цхьан къамо шоллагIча къаманга яхьаш йола гIелал дIаяккхар, Россе дахача къамашта нийса бокъо, мукъале ядар, шоай бокъонашца уж дахар.

1918 шера Российски II съезде гIалгIай къаман делегацес съездага язъяь телеграмма Iойийша хиннай делегаташта хьалхашка. Цу телеграмма кIала кулгаш язъяраш ба Ахриев ГIапур, Сакалов, Котиев. Еррига ювцаргьяц вай из. Цун чулоацам укх тайпара ба. ГIалгIаша дIакхайкаду: «ВежагIаш, рий-къахьегамхой! Шуца цхьана гIалгIай къам кийча да хIанзалща вай мехка хьаIайна лазараш дIадаха.

Эхь доацача контрреволюционераша ший ханнахьа хьакхачийтанзар тхо, — йоах дIахо цу телеграмма тIа. — ХIаьта а тхо шуца да».

Зал кхайкаяьй делегаташа техача тIоарашца.

Мел оарцагIвийнав Ахриев а цун новкъостий а шоай зIамига даьхе еррига Къулбаседа Кавказ моастагIех лораe гIерташ. Из дувца атта дац, хIана аьлча, сталинско-бериевски къизача режимо тIакIалтIа даьккха хиннад вайнаьха бокъонца дола революционни а гитлера гIозарца вай лоаттабаьча тIема ... а истори.

ГIапура а хIаьта цу халача тIемай шерашка вижар-гIаттар миччахьа да ца ховш. Советий Iаьдал бахьан долаш къахьийгарий а сийдовргдац.

Вай республика столице низ бола мемориал латт царна хетаяь: Н. Гикало, А. Шерипов, ГI. Ахриев.

Цар цIераш делаю дукхача училищаша, организацеша, предприятеша.

М. ЗАНГИЕВ,
тха собкорр.

БОККХА КХАЪ ХИННАБ ЦОХ

(ДУКХА ХА ЙОАЦПАШ АРАДАЬННАЧА «ГIАЛГIАЙ» ЯХАЧА КНИЖКАХ ЛАЬЦА).

ХIара наьсархочун цIагIа кIоаргга уйла тIаяхийта, боккхача сакъердамца дешаш да дукха ха йоацпаш арадаьнна шин томах дола «ГIалгIай» яха книжка.

Эггара хьалха баркал ала доагIа из лахача а цун кепатехача а «Дош» яхача журнала редакце болхлошта. 1925 шера ше арадаьннача хана деиз наггахьа гIалгIаша лораяь, хьулъяь экземпляр мара ца юсаш, дейна дIадаьнна хиннад из. ХIаьта сталинско-бериевски гIозарах белча наьха-м шарга цIи йовш хиннай из бIаргадейча. Царна новкъа хиннад лаьттара дIадаккха аьнна шоаш нийчдаьча къаман истори наха довзар.

Изала «лаьца» даьлла вай истори тIадола книжка вайна хьалхашка улл тахан. Боккха кхаъ а ба вайга кхаьчар. ХIанз сигала хьал а хьежаш, шоашта дагадеххача тайпара яздергдац вайх дола истори Виноградова а цу тайпарча кхыча профессораша а.

ЧIоагIа накъадаргда из вай бамалаш, традицеш йовза гIертача наха, къаьстта кхувш боагIарашта. «Вайгара лаьтта дIадаккха гIерт гIалгIай», яхаш, истори телхадена хIирашкахьарча «идеологаша» дийшача а бакъахьадар из. Цу тIара ховргда царна гIалгIай мел «националисташ» ба мел интернационалисташ ба, уж мел бакъ ба.

М. МИКАИЛОВ.

ХАЛКЪА КХОЛЛАМ

ГОВЗА ЙОI

Цхьан хана цхьа нах, цхьа саг волча, цхьа саг еха баьхкаб. Зоахалол деш хабар дийцад цар, цоай нах бувцаш. Хургболча маьрвежарий цIераш а йийцай. Уж хиннай Саьрг, Хьокха, Борз, УстагIа, яхаш.

— Уж цIераш я шун? — аьнна, хаьттад дас. — Аь-аь, са йоI маьр-вежарий цIераш кхаба ховш яц. Iовдала, я, аьнна, аккхоргья оаш. Зоахалол дергдац аз. ЦIагIо!

Цар къаьмаьл деш, лерг дилла ладувгIаш хиннай йоI. Бийса а яьнна, Iурра даьна дукъала а ена, аьннад йоIа:

— Ва да, цхьа гIа дайр-кх сона.

— Фу гIа дар из? Дувцал, — аьннад дас.

— Вай ювцаргIан ялларгIан юкъе гIолла чакх а баьнкха, бийда дуачо из «баI» яхар хьош гIа дайра сона.

Да кхийтгав ду дешах:

— Эй-й-яхь, йа корта бац са бар. Са йиIий хиннаб бокъонца бола корта. Юхабеха уж нах.

Цигтача Зоахалол а даьд.

БОРГIА ЯХА ЗIАМИГА САГИ СУВ ЯХА ЙОIИ

Дукха зама хьалха хиннад из. Орстхой баьхаб Наьсарчу цу хана. Арахьарча моастагIашца а, шоай мехкахошца а дукха тIемаш леладаьд орстхоша. Цу хана цIи хеза, чIоагIа майра цхьа саг хиннав орстхошта юкъе. БоргIа хиннай цун цIи, зIамига саг хиннав из. ЕсараллагIа моастагIий а кхухьаш уж бохнаш хиннаб цо арахьарча мехкахошка. Ший мехкахошта хьалха а латташ арахьарча моастагIашца тIемаш леладаьд цар. Иштта цхьан тIем тIа вийнав БоргIа. Из вийча Наьсарчу доккха таьзет эттад, нахага йоккха гIайгIа енай. Шi хеза чIоагIа хоза йоI хиннай чIоагIа из БоргIа везаш. БоргIанна из йоI а иштта чIоагIа езаш хиннай. Сув яхаш хиннай цу йиIий цIи. БоргIа вийнална шийна дIахайча, из веза йоI дегах цийна кIод а Iегта енай. Гаргарча наха, уйла а яь, массанена а гуча айеннача моттигашка вIашин дукхьал хургболаш дIабехкаб уж. Пхьилекъонгий - Юрта ара гувна тIа хIанз а латт БоргIа каша. ХIаьта ГIаьзекоаи Яндарен яхача юрташта юкъе каша боарза тара а боллаш цхьа бохкха, гувна хьисапе боарз ба. Цу боарза кIал йоал Сув яха йоI. «Сув боарз» оал цунах. «Сув боарза» кIал хьаст ба. Ший хана Сун яхача йоIа баьккхаб йоах из хьаст, тIемахошта — хий меладе. «Сун хьаст» оал цунах. ХIанз а тIехь бух бувлаш латт из хьаст.

ТАФАЛАРЕ ЯХА ЭКСПЕДИЦИ

Иркутски область. Тафалари Саянски лоамашка малхбоале бахача дукха боацача тафаларий мохк ба. Уж берригаш а массехк бIаь саг мара вац. Уж бах саьрч леладеши черахьалдеши. Дукхача шерашка баьхаб уж хаьдла цхьаннахьа сеца моттиг йоацаш. Советски заман шераш цхьан хаьддача моттиге баха хайшаб. ХIанз черахьал-кIезигагIа ду. тIехьтIехьа шерлуш да оаккхарий кара кхоабилга.

Тафаларий вахар, быт, культура йовзара укх шера цига яха хилар халкъа творчества Iилма - методически центрен культурно - просветительни балхен фольклорно-этнографически экспедици. Цунна юкъе бар Нижнеудински райисполкома культура отдела викалаш а. Юмайир тафаларий обрядаш, обычеш, сказанеш, ладийгIар тофаларий боккхийча наха дувцарашка. Тафаларашта бицлуш латт шоай наьна мотт, къаман баржъаш дIадоалаш латт.

СУРТА ТIА: тофаларий вахарах дола хIамаш дийцар Алыгджев яхача юртарча йижараша АдамовгIар экспедице члена А. Д. Назаркина. Дукхача шерашка саьрч кхоабаш хиннаб уж, черахьал даьд. хIаьта дезача деношка «Дыырак ибилер» (саьла сихагIа) яхача тафаларски самодеятельни ансамбле дакъа лоацаш хиннаб.

С. ПАДАЛКОИ сурт
(ТАСС-а фотохроника).

Редактор
Х. Э. АУШЕВА.

ТЕЛЕПРОГРАММА

17 СЕНТЯБРЬ

ОРШОТТ

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.30 — «Узники Ямашки-Мору». Мультфильм.
8.55 — Футбольни обозрени.
9.25 — ДIалакха наьхата пандар!
11.30 — Даха, лаьтта.
12.30 — Ха. ТСН.
15.30 — ТСН.
15.45 — «Хьан хоастаргьа рема» яха документальни фильма.
16.17 — Европейски Баронко яхача оркестра концерт.
16.45 — Берий сахьат (Французски мотт а хьехаш).
17.45 — «Вай экономикан».
18.30 — Ха. ТСН.
19.00 — «Архивы времени» яха Iилма-популярни фильма премьера. Хьалхара сери.
19.30 — Актуальни интервью.
19.40 — «Дракон яха боккхагIчарна дола мультфильм.
19.50 — «Рабыня Изаура» яха художественни фильма, 6-гIа сери.
21.00 — Ха. ТСН.
21.40 — «Коллаж».
21.45 — Л. Леонов А. автор вола «Метель» яха фильма-спектакла премьера.
00.25 — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Лев Толстой Крыме ва» яха документальни фильм.
8.45 — 9.35 — Природоведени. 2 класс.
9.05 — Итальянски мотт.
9.55 — Массарашта йола педагогика. Кинокласс.
10.40, 11.45 — Биологи. 7 класс.
11.00 — Эрудиташта бола салоIам.
12.05 — «Шофер на один рейс» яха художественни фильм. Хьалхара дакъа.
13.15 — «Ший цIагIа6 вха документальни фильма премьера.
13.45 — «Кризис» яха телефильма цIаькха а хьокх сеанс.
16.40 — Передачай программа.
16.45 — «ТIехьара лоа» яха телефильм.
17.45 — 1-гIа СПТУ-а кхайк.
17.50 — Информационно-публицистически программа.
18.20 — «Мадарра аьлча» (гIалгIай меттала).
19.20 — Музыкальни открытка.
19.25 — Хоккей. ДоттагIий вIашагIкхетар. «Химик» (Воскресенск) — «Миннесота Норд стард» (США).
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш! «Ослик-огородник» яха мультфильм.
21.40 — РСФСР Лакхехьарча Совета сессе дневник.
22.40 — СССР Лакхехьарча Совета сессе.
2340 — «Солист» яха художественни фильм (Болгария, 1983 ш.).

18 СЕНТЯБРЬ,

ШИНАРА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.35 — «Цхьогалеи борзеи» яха мультфильм.
8.45 — «Метель» яха фильма-спектакл.
11.25 — Берий сахьат (французски меттала урокаца).
12.25 — Коллаж.
12.30 — Ха. ТСН.
15.30 — ТСН.
15.45 — «Хроника времен перестройки» яхача документальни фильма премьера. Белорусси территоретIа Чернобыльски авари хиннача денах.
16.25 — «Телеэко» яха журнал. «Моаршал да хьога, музыка!»
17.25 — «Музы изгнания» яха документальни фильма премьера.
18.30 — Ха. ТСН.
19.00 — «Архивы времени» яха Iилма-популярни фильма премьера 2-гIа дакъа. «Секреты ядов и их жертвы».
19.30 — «Дипломатически йоаца беседаш» дакъа лоцаш бар ООН-ера генеральни секретарь Перес де Куэльяри, политобозреватель В. С. Зорин.
19.55 — «Рабыня Изаура» яха художественни фильм. 7-гIа серя.
21.00 — Ха. ТСН.
21.40 — «Вечер в таверне» яха хореографически картина.
22.10 — «Дош» яха литературно-художественни программа тIатохар.
00.10 — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Коллаж на паутине» яха Iилма-популярни фильм.
8.35, 9.35 — Музыка. 4 класс.
8.55, 9.55 — «В поисках мнемозины» яха Iилма-популярни фильм.
9.05 — Французски мотт (хьалхара дешара шу).
10.05 — Французски мотт (2-гIа дешара шу).
10.35, 11.35 — Географи. 7 класс.
11.05 — Вай беш.
12.05 — «Шофер на один рейс» яха художественни фильм 2-гIа сери.
1315 — Ритмически гимнастика.
13.45 — «Раскол» яха документальни фильма премьера.
14.30 — Ялх сери йола «Карино» яхача фильма 5-гIа сери сеанс.
17.00 — Передачай программа.
17.05 — Киножурнал.
17.25 — «Могашалла» (нохчий меттала).
18.00 — Информационно-публицистически программа.
18.30 — Телефильм.
18.45 — А. Шерипова цIерагIча заводо тIаьхех. Реклама.
18.50 — «Профессионали телеочерк».
19.25 — Хоккей. ДоттагIалла вIашагIкхетар. ЦСКА — «Монреаль канадиенс» (Канада).
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш! «Бобик в гостях у Барса» яха мультфильм.
21.40 — РСФСР Лакхехьара Совета сессе дневник.
22.40 — СССР Лакхехьара Совета сесси.
23.40 — «Мера пресечения» яха художественни фильм.

19 СЕНТЯБРЬ,

КХАЬРА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.35 — «Приключения маленьких друзей». «Хьалхара приключения». 2-гIа приключени» яха мультфильмаш.
9.10 — «Дош» литературно-художественни программа тIатохар.
11.10 — «Это было... было...»
11.30 — «Дунен гонахьа» яха альманах.
12.30 — Ха. ТСН.
15.30 — ТСН.
15.45 — «Юности первое утро» яха художественни фильма хьалхара дакъа.
16.55 — Музыкальни ганз С. Прокофьев: Оркестраца фортепиана № 3 йола концерт.
17.30 — Берий сахьат (английски меттала урокаца).
18.30 — Ха. ТСН.
19.00 — Футбол. Европейски чемпионата кубок. 1/16 финала. «Спартак» (Прага) — «Спартак» (Москва). Чехословакера трансляци.
19.45 — «Актуальни интервью».
21.00 — Ха. ТСН.
21.40 — «Коллаж».
21.45 — Футбол. УЕФА Кубок финала 1/32. «Торпедо» (Москва) — ГАИС (Швеция). «Днепр» (Днепропетровск) — «Харте» (Шотландия).
00.15 — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Глаголь добро...» яха Iилма-популярни фильм.
8.35, 9.35 — Информатикан вычислительни техникан кIийле. 11 класс.
9.05 — Немецки мотт (хьалхара дешара шу).
10.05 — Немецки мотт (2-гIа дешара шу).
10.35, 11.35 — Юкъъара биологи 10 класс.
11.05 — «Телеэко» журнал.
12.05 — «Мера пресечения» яха художественни фильм.
13.25 — «Ленинградские акварели» яха фильм-концерт.
13.55 — «Да будет твоя добродетель» яха документальни фильма премьера.
14.20 — «Карино» яхача фильма 6-гIа сери.
17.00 — Передачай программа.
17.05 — «Декхар» яха телефильм.
17.55 — «Кхетама лоархIаме лард» яха кхетам луш йола азбука (гIалгIай меттала).
18.30 — Ха.
19.00 — Иаформационне-публицистически программа.
19.35 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
19.50 — С. Х. Нунуева «Лоалахой» Нурадилова цIерагIча халкъа нохчий драматическа театра спектакль.
21.00 — Объявленешеи. Рекламе.
21.05 — «Легенды и быль янтарной комнаты» яха документальни фильма премьера.
21.40 — РСФСР Лакхехьарча Совета сессе.
23.10 — «Самые быстрые в мире» яха художественни фильм.

20 СЕНТЯБРЬ,

ЕРА,

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.35 — «Златовласка» яха мультфильм.
8.55 — Футбол. Европейски кубкаш.
11.25 — Берий сахьат (английски метта урокаца).
12.25 — «Коллаж».
12.30 — Ха. ТСН.
15.30 — ТСН.
15.45 — «Юности первое утро» художественни фильма 2-гIа дакъа.
16.50 — «Мальта — Остров на перекрестке» яха кинопрограмма.
17.35 — Капуро Маринас дIалокх.
18.00 — Новкъа кхерамзле лелар.
18.00 — Новкъа кхерамзле лелар.
18.30 — Ха. ТСН.
19.00 — «...16 шу далаизеи боккхагIеи».
19.45 — «Лаьтта — вай массане цIа да». Фотоконкурс.
19.50 — «Рабыня Изаура» яха художественни фильма 8-гIа сери.
21.00 — Ха. ТСН.
21.40 — МВД сводкашка.
21.50 — «Жизнь и смерть» художника Петра Яну». (Чехословакия, 1988 ш.) яха художественни фильма премьера.
2310 — «Камера чу хьежа деррига дуне» Советски немций истории современности. 2-гIа дакъа.
00.05 — ТСН.

II ПРОГРАММА

17.00 — Передачай программа.
17.05 — «Парус, ветер и мы» яха телефильм.
17.15 — «Фу хьех дыно кхетам луш?» (религия нравственность, воспитание) (гIалгIай меттала).
17.45 — «Цхьа тIадам» яха телефильм.
17.55 — Информационно-публицистически программа.
18.30 — Ха (сурдопереводаца).
19.00 — «Шоана фу хет?» (нохчий меттала).
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш! «Как обезьянки обедали» яха мультфильм. Историкаш шоайла дагабувл.
20.15 — Дерригача дунена конгресса исторически наука балхах лаьца (нохчий меттала).
20.35 — Фильм-реклама.
20.40 — «Юрти нахи».
21.00 — ТВ-экскурси. «Новые Столешники».
21.20 — «Сударушка» яха вокальни квартета концерт.
21.40 — РСФСР Лакхехьарча Совета сессе дневник.
22.40 — СССР Лакхехьарча Совета сесси.
23.10 — «Пресс-клуб».

21 СЕНТЯБРЬ,

ПIАЬРАСКА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.35 — «Тигренок в чайнике», «А у тебя есть солнце?», «Капризная принцесса» яха мультфильмаш.
9.20 — «...16 шу далаизеи боккхагIеи».
10.05 — «Петр Великий» яха документальни фильм.
11.05 — П. Когана кулгалдеш йола Московски халкъа симфонически оркестра концерт.
11.30 — «Под знаком «Пи». Iилма-популярни программа оагIонаш.
12.30 — Ха. ТСН.
15.30 — ТСН.
15.45 — «Юности первое утро» яха художественни фильма 3-гIа дакъа.
16.50 — «Остановись, мгновенье».
17.20 — Ясни поляни иллеш.
18.00 — «Лесные сказки» яха мультфильма хьалхарен. шоллагIен доакъош.
18.30 — Ха. ТСН.
19.00 — «Архивы времен» яха Iилма-популярни фильма премьера. 3-гIа сери «Жажда летать».
19.30 — Прогресс. Хоам. Реклама.
19.55 — «Рабыня Изаура» яха художественни фильма 9-гIа сери.
21.00 — Ха. ТСН.
21.40 — «Коллаж».
21.45 — СССР-ра Пачхьалкхе.
21.55 — «Это было... было».
22.15 — «Телескоп» телевиденех цIенхаштта а бегашта а.
00.05 — ТСН.
00.20 — Канадерча Ли Ларон дIалокх.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Загадки каменных лабиринтов» Iилма-популярни фильм.
8.35, 9.35 — Литература 5 класс.
8.55, 9.55 — «Красный художник» яха документальни фильм.
9.05 — Английски мотт (хьалхара дешара шу).
10.05 — Английски мотт (2-гIа дешара шу).
10.35, 11.35 — Географи 6 класс.
11.05 — «Бурда модэн» барзкъа формаш гойт.
12.05 — «Солист» яха художественни фильм.
12.55 — «Судьба Халимат» яха документальни фильма премьера.
13.15 — Маца халхабувл Эскимосаш.
13.40 — «Художника С. Эрьза вахарах» документальни фильм.
14.00 — «Звон уходящего лета» яхача телефильма 2-гIа дакъа.
17.00 — Передачай программа.
17.05 — Документальни фильм.
17.35 — Чернобыле хинар дий мадалийта. Гергача истола тIа.
18.30 — Ха
19.05 — Информационно-публицистически программа.
19.40 — «Не в ладах с историей». Киноочерк.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.20 — «Советаши вахари» (гIалгIай меттал).
21.00 — ФВ — экскурси. «Прогулка по Рождеству».
21.15 — Ф. Хурматова кулгалдеш йолча ансамбла дIалокх.
21.40 — РСФСР Лакхехьарча Совета сессе дневник.
22.40 — СССР Лакхехьарча Совета сесси.
23.10 — «Здравствуйте, доктор» ЦТ фондашкара художественни фильм.
00.30 — Теннис. Кубок Дэвиса. СССР сборни — Испане сборни.

22 СЕНТЯБРЬ,

ШОАТТА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.35 — Вай беш.
9.05 — Владимир Лубенко. Ленинградски художника бакъйола стержневи системаш.
9.25 — Хьайбай вахар.
10.25 — Омски милице ансамбла дIалокх.
10.55 — «Партнер». Коммерчески вестник.
11.25 — А. Динишево концерт.
12.25 — Останкино цIерагIча концертни студе драматургаца М .Шатровца вIашагIкхетар.
14.30 — «Долой огуречного короля». — берашта телеспектакла премьера.
15.50 — «Политически диалогаш».
16.50 — Дунен халкъий творчество.
17.20 — «Архивы времени» яхача Iилма-популярни фильма премьера 4-гIа сери.
18.20 — Дунен халкъашта юкъера панорама.
19.05 — «Паддингтонски вокзалера 4.50 м яьлча поезд дIабода» яха художественни фильма премьера.
21.00 — Ха. ТСН.
21.40 — «Счастливый случай» дезалий телевикторина.
22.55 — «А» яха программа.
00.25 — Виктора Цоя тIеххьара концерт.
00.55 — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.20 — «Инкала апельсин сенна еза» яха мультфильм.
8.30 — «Хьасташ».
9.00 — Iийне 40 градусал дукхагIа я.
10.05 — «Дезал».
11.00 — «Содружество» яха видеоканал.
14.30 — «Советски Россе» видеоканал.
17.05 — «Фу мах ба культура?» Сунженски района юрташкарча клубай проблемаш (гIалгIай меттала).
17.45 — Мультфильмаш.
18.00 — Музыкальни открытка.
18.05 — Прогресс. Хоам. Реклама.
18.30 — «Экрана тIа я СибаретIе». Киножурнал.
18.40 — 2-гIа августа хинна «Когда поют солдаты» яха салтий илле фестиваль. цIаьхха хьокха дех зрителаша «Синий конверт».
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш! «Пирог с бананами» мультфильма хьалхара дакъа.
20.20 — «Адасий гIайтIа яр хьалхар чу плана тIа».
21.00 — Ха (сурдопереводаца).
21.40 — РСФСР Лакхехьарча Совета сессе дневник.
22.40 — Н. В. Гоголь «Иван Федорович Шпонька и его тетушка». Телеспектакль.
23.35 — Теннис. Кубок Дэвиса. СССР сборни — Испани сборни бийсанара сеанс.
00.35 — «Задание по почте» яха художественни фильма «Телефон полиции 110» (ГДР, 1980 ш.) яхача цикла юкъера.

23 СЕНТЯБРЬ,

КIИРАНДИ

I ПРОГРАММА

8.00 — Массанена йола спорт.
8.15 — Ритмически гимнастика.
8.45 — «Спортлото» тираж.
9.00 — Iуррехьа а.
10.00 — Даймехка гIулакх деча.
11.00 — Iуйрийнара сакъердаме программа.
11.30 — Никъберий клуб.
12.30 — Могашал.
13.15 — Музыкальни киоск.
13.45 — Бейсболеи, жирафи, эрсий кантрия» яха хьалхара передачи.
14.45 — «Верешок» яха мультфильм.
15.05 — «Возвращение» руссо-японски исторex дола документальни фильма премьера.
16.05 — Юртара сахьат. Панорама.
17.20 — «Архивы времени» яха Iилма-популярни фильм премьера. 6-гIа сери. «Магия, чтобы выжить». 7-гIа сери «Большой хаос праздника жизни».
18.20 — «Марафон-15».
19.50 — «Рабыня Изаура» яха художественни фильма 10-гIа сери.
21.00 — Ха. ТСН.
21.40 — Цхьалха а массаза а хургдолчох.
21.55 — Футбольни обозрени.
22.25 — «Ступень к Парнасу» яха халкъашта юкъера телефестивала 2-гIа тур.

II ПРОГРАММА

8.00 — Зарядке отта!
8.20 — «Певческое поле» яха республикански фольклора цIей яха передача я Кievера.
9.30 — «Голубое око Сибири» яха документальни фильма да «Земля тревоги нашей». яхача цикла юкъера 2-гIа дакъа.
10.25 — Передачай программа.
10.30 — Телефильм.
10.45 — «Дека» Шовдан оаз» (нохчий меттала).
11.30 — Никъбарий клуб (сурдопереводаца).
12.30 — «Иоахим лис — детектив с дипломом» яха берашта йола спектакла премьера.
14.05 — Союзни республикай кинопублицистика. «Возвращеане в Елец» яха документальни фильма премьера.
14.30 — «Советски Россе» яха видеоканал.
17.00 — «Планета» халкъашта юкъера программа.
18.00 — Футбол. Чемпионат СССР. ЦСКА — «Торпедо».
19.50 — «Золотое шитье» яха документальни фильма премьера.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш! Пироги с бананами яха мультфильма 2-гIа дакъа.
20.15 — Коллаж.
20.20 — Ригски православни кафедральни собора митрополичи хоро дIаоал «Прийдите, воспоем» яха илли.
21.00 — Ха.
21.40 — «Иллюзион» Аз гIа боах Москве гIолла» художественни фильм (1963 ш.)
23.25 — Теннис. Кубок Дэвиса. СССР сборни — Испани сборни. Хьамсара новкъостий!

20 сентябре 2-гIча программах 17.00 оборудованена профилактика еш йолаидаь.

Газет арадувл шинареи. ереи. шоаттеи деношка

ТХА АДРЕС: 364907. г. Грозный. Маяковски ул. 92 Телефонаш: редактора — 22-45-57; редактора заместитель — 22-85-07; бетитокхама секретара — 22-84-68; отделий. идеологически — 22-53-12. промышленностеи транспортеи — 22-75-81. 22-65-01; агропромышленни—22-47-84. 22-90-66; культура — 22-64-75. 22-75-78; письмой — 22-85-64; машинописни бюро—22-89-51; корректорски — 22-89-88.

НАШ АДРЕС: 364907. г. Грозный. ул. Маяковского. 92. Телефоны: редактора — 22-45-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12. 22-54-04; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; агропромышленного — 22-90-66; 22-47-84: культуры — 22-64-75: 22-75-78: писем — 22-85-64: машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-88.

«Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковски, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского 92.

Заказ № 2715.